

ISSN: 2146-1740
https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd,
Doi: 10.54688/ayd.1467211

Araştırma Makalesi/Research Article

MUHÂYYİLEDEN MUHÂKEMEYE: MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI ÜZERİNE BİR DENEME

FROM IMAGINATION TO REASONING: AN ESSAY ON NATIONALISM
THEORIES

Sait EBİNÇ¹

Öz

Makale Bilgi

Gönderilme:
09/04/2024

Kabul:
04/07/2024

Bu makale milliyetçilik kuramları üzerine nitel bir analizi içermektedir. Çalışmanın amacı, milliyetçilik ideolojisinin metodolojik ve tarihsel olarak analizini yapmaktır. Bu analizin temel birimleri, milliyetçilik türleri, ulus ve onun siyasal statüsü olan ulus devlet kavramlarıdır. Milliyetçilik olgusu pek çok sosyal bilim disiplininin Siyaset biliminin, Sosyolojinin ve Antropolojinin kavram setlerinin kesiştiği ortak bir alandır. Bu nedenle Milliyetçilik, kuramları son yıllarda mikro milliyetçiliklerin yükselmesiyle birlikte kategorik sınıflamaları çoğalarak karmaşık hale gelmiştir. Bu karmaşıklığın iki nedeni vardır. Birincisi millet olgusunun yarattığı farklı toplumlardaki aidiyet bağlarının iç içe geçmiş çetrefilli bir ilişkiler yumağına dönmesidir. İkincisi ise milliyetçilik tanımlarının bolluğudur. Bu çalışmanın temel varsayımı milliyetçilik ideolojisinin diğer ideolojiler ve disiplinlerle olan çetrefilli ilişkisini ve metodolojik sınırlılıklarını ortaya koymaktır. Milliyetçilik kuramlarının farklı ideolojilerle olan çetrefilli ilişkisi farklı soyutlamalara neden olan bir konudur. Bu soyutlama düzeyleri verili toplumsal yapılarda farklı aidiyet ilişkilerini eş zamanlı içerebildiği gibi anakronik olarak modern toplumsal grup ve yapılarla da iç içe ve yan yana bulunmalarıdır. Bu makalenin temel bulgularından biri milliyetçilik söz konusu olduğunda farklı aidiyet ilişkileri hem birbirlerinin yerine ikame olan hem de birbirlerini tasfiye eden bir yapıya bürünmüş olmalarıdır. Bu makalede varılan diğer bir sonuç milliyetçilik konusunda birey toplum arasındaki aidiyet, mensubiyet ilişkilerinin iki yönlü zamansallığın gerilimini taşımış olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Ulus, Ulus Devlet, Siyasal Düşünce

Jel Kodları: Z00, Z1, Z19

¹**Sorumlu Yazar:** Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-3529-921X, saitebinc@yyu.edu.tr

Atıf: Ebinç. S. (2024). Muhayyileden muhakemeye: Milliyetçilik kuramları üzerine bir deneme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(2), 1192-1226.

Abstract

Article Info

Received:
09/04/2024

Accepted:
04/07/2024

This article aims to provide a methodical and historical analysis of theories on nationalism. It aims to examine the boundaries of nationalism ideology and its forms, particularly focusing on the institutional and political aspects related to the concepts of nationalism and nation-state. Nationalism is a complex subject that intersects with various social science disciplines such as political science, sociology, and anthropology. In recent years, with the emergence of micro-nationalisms, the categorization of nationalist theories has become more intricate, leading to a complex web of interrelated relationships. The main assumption of this study is to elucidate the intricate relationship between nationalism ideology and other ideologies and disciplines, along with its methodological constraints. The complex relationship of nationalism theories with different ideologies leads to various abstractions, which can include different social structures and coexist with modern social groups in an anachronistic manner. One of the key findings of this article is that in the context of nationalism, various belonging relationships often both substitute for and conflict with each other. Another conclusion reached in this article is that regarding nationalism, the tension between individual and societal relationships reflects the complexity of belonging and membership dynamics between individuals and society.

Keywords: Nationalism, Nationness, Nation State, Politic Thought

Jel Codes: Z00, Z1, Z19

Extended Summary

Introduction: This article undertakes a methodological analysis of theories on nationalism, aiming to engage in a discourse on the concepts of nationalist ideology and the institutional forms it assumes, particularly the notions of nation and nation-state, within their historical context. The phenomenon of nationalism serves as a common ground intersecting various disciplines within the realm of social sciences, encompassing anthropological concepts inherent in sociology and political science. The proliferation and intricacy of categorical classifications, such as nationhood and the nation-state, have led to an abundance of definitions and a complex web of relationships, encompassing the affiliations of different societies shaped by the concept of the nation. On the other hand, the intricate relationship of nationalism with diverse ideologies manifests in a complex manner, with the concept of 'nation' detached from its institutional and specific context, assuming a structure capable of substituting various affiliations. The process of substituting affiliations operates directionally.

Methodological Definition: Within this article, the interwoven relationships of community and societal structures in terms of belonging, allegiance, and membership are discussed within the framework of nationalist theories. Various approaches, ranging from liberal nationalism to conservative nationalism, ethnic nationalism, and imaginative nationalism, are explored. The relationships between these diverse approaches and the structures created by the laws and cultures of actual nation-states undergo scrutiny. A comprehensive analysis is conducted on theories of the nation and the nation-state, representing the politically established form of nationalist ideology.

Nationalism, as a modern ideology, has maintained its influence for nearly two centuries, shaping both the domestic politics of nations and their international relations. Since the twentieth century, particularly after the 1960s, discussions on nationalism within the discipline of history have gained an interdisciplinary dimension with the participation of sociologists, political scientists, and anthropologists. In addition to these comprehensive studies, the structure encompassing new symbolic/ideological, political, and social interactions under the heading "Nation" created a discussion area that included the emotional world, constantly updating itself and remaining relevant.

New definitions and research on nationalism, and the nation-state have deeply enriched the literature in this field. The interdisciplinary complexity brought about by the scientific inclusiveness of the topic, particularly in defining the nation, necessitates a new classification system in terms of anthropology, sociology, political science, sovereignty, and allegiance relationships. When it comes to the discussion of the nation and nationalism, analyzing the categories of community and society, both as a natural structure and as a construct of modern ideology, carries the risk of results and definitions always being ambiguous.

Literature Review: The literature and academic studies on nationalism are, to a certain extent, disconnected definitions and approaches that build fragmented and overall hypotheses, not very useful for concrete analyses. Such fragmented approaches largely stem from the fragmented and piecemeal approaches that have become fashionable in the post-modern era.

Some debates around the relationship of nationalism with other ideologies revolve around questions such as "What is the connection between the rise of modernization and liberal democracies with nationalism?" and "What are the differences between civil and ethnic nationalism?". Do these questions present a misleading dilemma? Has the transformation of the term nationalism changed its relationship with liberalism? Or has it expanded its field by adding new terms to the discussion? Another question on this axis is: What social and political motivations determine the relationship between religious conservatism and nationalism? If nationalism is a modern phenomenon of the kind expressed by Gellner; how is its tight relationship with conservatism and religion established? In the literature review, an attempt will be made to find answers to all questions.

Finding and Conclusion

As a result, with the perspective adopted in this study, various approaches to nationalism theories have been examined, and it has been expressed that nationalism takes different forms according to time, space, and society as a concept that combines different ideological, political, religious, cultural, and economic relationships. One of the original findings of this study is the fact that Benedict Anderson's concept of "imagined communities" actually belongs to Ibn Khaldun. Another finding reached in this study is the conclusion that in the formation of nations in the modern world, economic modernization plays a predominant role in transforming belonging relationships in social change and transformation, alongside cultural unity. Another conclusion reached is that ethnic identity alone cannot explain the entire process of nation-building. In the process of nation-building, traditional social ties and belonging relationships are dissolved by the process of modernization, and the emergence of identity complexity as a synthesis of multidimensional relationships. In conclusion, it has been noted that the ideology of nationalism, which is the ideology of the modernization era, and the institutional external political framework represented by the nation-state statuses, are reflections of a period in Europe's last five centuries where defined boundaries and mutual relationships transformed into national states.

1. Giriş

Milliyetçilik modern bir ideoloji olarak iki yüzyılı aşan geçmişiyle gündemden düşmeyen bir olgudur. Milliyetçilik hem ulusların iç siyasetlerinde hem de uluslararası siyasette ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini belirleyen egemen bir düşünce olarak etkinliğini sürdürmektedir. Bu makalenin amacı, milliyetçilik kuramları üzerine yöntemsel ve tarihsel bir analiz yapmaktır. Bu analizin temel sorunsalı milliyetçilik kuramları ve türlerinin yanı sıra modernleşme süreciyle birlikte *topluluk* ve *toplum* yapılarıyla bireylerin aidiyet ve mensubiyet ilişkilerinin iç içe geçmiş biçimlerini analiz etmektir. Bu analizin odağını oluşturan milliyetçilik ideolojisi ve onun kuramsal ve kurumsal biçimleridir. Milliyetçiliğe ilişkin bu kurumsal ve kuramsal biçimler hem yöntemsel hem de tarihsel bağlam ve koşulları içinde tartışılacaktır.

Bu metnin içeriğinde öncelikle milliyetçilikle ilgili literatür tartışması yapılacaktır. İkinci olarak modernleşme-milliyetçilik ilişkisi, ulus inşasında aydınların rolü, toplumsal hatıra ve hafızanın ulus inşasındaki işlevi tanımlanacaktır. Üçüncü olarak siyasal milliyetçilikten başlayarak liberal milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik, etnik milliyetçilik, sosyalist milliyetçilik gibi milliyetçilik biçimleri tartışılacaktır. Ayrıca ulus devletlerin yasa ve kültürleriyle oluşturdukları aidiyet ve mensubiyet biçimleriyle geleneksel yapılardan bakiye kalan aidiyet ilişkilerinin birbirleriyle olan ikame tasfiye süreçlerinde aldıkları biçimler analiz edilecektir. Modernleşme süreciyle birlikte birey ile toplum arasındaki aidiyet ilişkisi, geleneksel yapıların aidiyet biçimleriyle modern yapılar arasında iki uçlu birbirini hem çeken hem de iten gerilimli bir nitelik kazanmıştır. Bu iki yönlü gerilimli ilişki bireyin *topluluk* ve *toplum* arasındaki aidiyet ilişkilerinin toplumsal muhayyilenin kimlik ve kişilik yapılarında yaratmış olduğu ikilemlerdir. Bu ikilemlerin temel nedeni hem modern hem geleneksel iki farklı zamansallığın iç içe geçmiş anakronik eğilimlerini ve gerilimli ilişkilerini taşıdığı varsayımdır.

Yirminci yüzyıldan itibaren özellikle tarih disiplini içinde yer alan milliyetçilik konusu 1960'lardan sonra tarih disiplinin dışına taşarak sosyoloji, sosyal antropoloji içerisindeki milliyetçilik tartışmaları; sosyologlar, siyaset bilimcileri ve antropologların katılımıyla, disiplinler arası bir boyut kazanmıştır (Özkırımlı, 2000: 13). 1980'ler ve 1990'lar boyunca, ulus ve milliyetçilik kavramları odağında gelişen akademik literatür, çağdaş ve entelektüel birikimin diğer tüm alanlarıyla yarışacak kadar çok boyutlu disiplinler arası hale gelmiştir.

Bu yıllarda milliyetçilik, ulus ve ulus devlet kavramları etrafında gelişen tartışma alanları, bir yandan antropoloji disiplininin etnisiteye dayalı sınıflandırma sistemlerini oluştururken; diğer taraftan, aileden devlete uzanan toplumsal ilişkilerin aidiyet bağları hukuk

ve uluslararası hukuk alanında yeni tartışma alanları oluşturdular. Milliyetçilik konusundaki bu tartışmalar yeni sembolik, ideolojik ve politik etkileşimlere neden oldu. Bu etkileşimler toplumsal olarak hem rasyonel düzeyde hem de duygu dünyasını harekete geçiren bir etki yarattı (Verdery, 199: 37).

1960'lı yıllardan itibaren milliyetçilik ve ulus devlet ile ilgili yeni araştırmalar ve tartışmalar milliyetçilik literatürünü derinlemesine geliştirdi. Milliyetçilikle ilgili çeşitli perspektiften üretilen makale, kitap ve çeviriler milliyetçilik kuramını geliştirdiği kadar karmaşık bir hale gelmesine de neden oldu. Bu karmaşıklık yöntem bakımından iki temel soruna neden oldu. Birincisi milliyetçilikle ilgili kavramların bilimsel kapsayıcılığının sınırlarını belirleme zorluğudur. İkincisi ise milliyetçilik kuramlarında kullanılan disiplinler arası kavram setinin tabiiyet ve aidiyet ilişkileri bakımından kabileden başlayarak ulus devletlerin “yurttaşlık” kavramına kadar farklı zamanların anakronizmini taşımasıdır. Ulusun inşasında milliyetçilik ideolojisi hem kurucu hem de açıklayıcı bir ideolojidir. Milliyetçilik ideolojisi modern bir ideoloji olarak geleneksel imparatorluk yapılarında bireylerin devletle olan aidiyet ilişkilerinde siyasi hukuki ve kültürel krizlere neden oldu. Modern bireyin devletle olan hukuki ve siyasi bağı olan “yurttaşlık” bağı, aidiyet ilişkileri ve bu ilişkiler kapsama kabiliyeti bakımından meşruiyet sorunlarını beraberinde getirdi. Bu metinde aidiyet ilişkilerinin hem tarihsel hem de metodolojik olarak içi içe geçtiği bu kavramların metodolojik sınırları da çizilmeye çalışılacaktır. Bu yöntem ve perspektif içinde ulus ve ulusçuluk söz konusu olduğunda; *topluluk ve toplum* kategorileri içi içe geçmiş yapılardır. Bu yapılar hem doğal olarak hem modern bir ideolojinin pozitif tasarımı ve inşası anlamına gelmektedir. Bu nedenle ulusun inşasında kurucu bir ideoloji olarak milliyetçilik, ulus, etnisite kavramları muhayyile ile muhakeme arasında karşılıklı olarak birbirlerini biçimlendiren döngüsel bir lojik içinde yer alırlar. Bu bakımdan bu makalenin temel varsayımı milliyetçiliğin tanımları ve tedailerıyla muhayyel olanla hakiki olanın içi içe geçtiği iddiasıdır. Bu iki marj arasında yer alan milliyetçilik, millet ulus etnisite kavramları biçim ton derece ve mahiyet olarak birbirine benzeştikleri kadar birbirlerinden farklı niteliklere sahip olabilirler. Ancak tarihsel ve toplumsal değişim süreciyle bu kavram ve kategorilerin karşılığı olan topluluk, cemaat, etnisite yapıları daha üst çerçeve ve yapılar lehine tasfiye oldukları gibi bazen üst çerçeve kimlikleri bozup yeni muhayyel cemaatlerin oluşmasına da neden olabilirler (Anderson, 1992: 33). Toplumsal gerçekliğin aileden başlayarak cemaat, cemiyet etnisite ulus yapılarına kadar bu kategorileri hangi yöntem ve perspektifle tanımlanırsa tanımlansın her tanımlama içerdikleri kadar dışarıda bıraktıklarıyla yapılan bir sınırlama işlemidir. Bu bakımdan her tanımlama ise bir dışlamadır.

Tanımlayanla tanımlanan arasındaki örtüşme kavramın metodolojik sınırlarını ifade eder. Bu metnin bir amacı da milliyetçilik kuramı ve onunla ilişkili kavramların metodolojik ve tarihsel sınırlarını belirlemektir. Bu amaçla milliyetçilik kuramıyla ilgili “ulus” “milliyetçilik” “ulus devlet” kavramlarının tanımları ve literatürdeki tartışmaları gözden geçirilecektir.

2. Literatür Tartışması

Milliyetçilik, ulusçuluk, ırk, etnisite ve sınıf, farklı ölçeklerde, farklı tarihsel zamanlarda ve bölgelerde oluşturulan kategorik sistemlere ait kavramlardır. Bu kavramlar, bilimsel, laik, politik, kültürel ve kurumsal temellere dayalı olarak farklı biçimlerde sınıflandırılabilir. Çünkü bu kategoriler büyük ölçüde nesnesinden kopuktur. Bazen kimlik oluşturma, bazen de coğrafi ve siyasi farklılıklardan kaynaklanır. Hepsinden önemlisi toplum ve topluluk yapılarının iç içe geçmiş, birbiri üzerine istiflenen çerçevelerinin belirsizliği; teorik ve metodolojik sınırların karmaşasına yol açabilmektedir (Williams, 1989: 402).

Ulus hem olgu olarak hem de kavram olarak tedrici biçimlenen bir düşünce çerçevesi olmakla birlikte toplumda bilinçli olarak yönlendirilen bir amaçtır. Edward Carr’aa göre (1990) ulus, aile gibi doğal ya da biyolojik bir grup değildir. Bireyin sahip olduğu doğal hakları yoktur. Bu bakımdan ulus, tanımlanabilir ya da açıkça fark edilebilir bir varlık olarak ulus kavramının evrensel olmadığını ileri sürer. Ulus olgusunun tarihin belli zamanlarında ortaya çıkmış tarihsel bir olgu olduğunu vurgular. Ulus ideolojisinin bütün on dokuzuncu yüzyıl dünyasında yaygın hale gelmesinin kozmik bir kadere benzer bir zehap yaratmasının milliyetçiliğin fiktif ve mistik doğasından kaynaklandığını vurgular (Carr, 1990: 59).

Millet, ulus etnisite kavramaları arasındaki belirsizliği gidermek için Antropolog John Borneman tarafından yapılan bir tasnife göre (Borneman,1988) bütün karmaşayı çözmeye iddiasında olmasa da daha somut ve daha belirgin bir sınıflama yapmaktadır. Borneman *nationalism* (milliyetçilik) ile *nationess* (ulusallık) arasındaki ayrımı daha belirgin çizgilerle tanımlar. Ulusallığı, bilinçli duyguları ifade eden ve ulusu aktif bir bağlılık nesnesi olarak tanımlarken, milliyetçiliği, günlük etkileşimlerin ve uygulamaların ifadesi olarak içsel, genellikle açıkça ifade edilmeyen- bir aidiyet duygusu olarak tanımlar (Borneman, 1988: 26). Bu ayrımında ulus daha rasyonel milliyetçilik ise daha duygusal bir tanım olarak ortaya koyulur. Bu uygulamalar ve rutinler, devlet politikalarının etkisi altındaki evlenme ve aile kurma gibi nispeten sıradan ritüellerden, savaşa katılım gibi nadir ve gösterişli etkinliklere kadar uzanabilir. Bu tür etkinlikler, erken modern dönemde ulusa bağlılığı inşa etmenin araçlarından biriydi. Bu süreç, -bir anlamda- modern bireyin tabiatının kutsallık ve mitler tarafından işlendiği, sessizce maruz kalınan tekniklerle yönlendirilir (Verdery, 1993: 41).

Modern çağın uluslarında, aidiyet ve referans gruplarının çokluğu ve yoğunluğu, toplulukların ve toplumun örtüşükleri ve ayrıldıkları alanın geniş ve büyük olmasıyla ilişkilidir. Bu durum, grupların belirli koşullardaki konumlarının farklı özgünlüklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak aidiyet gruplarının her biri, kendi temel yarasını dayatarak, kurabileceğimiz ya da maruz kalabileceğimiz bağları ikincil ve etkisiz hale getirebilirler (Enriquez, 2004: 88).

Milliyetçilik ideolojisinin, dağınık grup aidiyetlerini bir yapıda bütünleştirmesi, ulusların modernleşme sürecindeki değişim ve dönüşüm eğilimlerine bağlı olarak değişmektedir. Milliyetçilik literatürü, dünyada deneyimlenen çeşitli milliyetçilik türlerini tanımlamak için uygun sıfatlar ürettiğinde daha karmaşık hale gelir. Sol ve sağ, muhafazakâr ve modernleşmeci; siyasal ulusçuluk, etnik, resmi, devrimci, diaspora, Batı ve Doğu, bütünlükçü ve demokratik, kolektivist ve bireyselci, liberal, toprak temelli etnik ve vekâlet milliyetçikleri gibi çeşitli sıfatlarla ifade edilebilen milliyetçilik, farklı yöntemlerden ve perspektiflerden çoğaltılabilir (Smith, 1996: 7).

Bu karmaşa ve iç içe geçmiş yapıların birbirlerini kesen ortak kümesine rağmen, Anthony Smith'in (Smith, 1996) vurguladığı etnik kimliğin ulusal kimliğin çekirdeği haline getirilmesi, en somut ve belirgin analizlerden biridir. Etnisitenin ulusal kimliğin çekirdeği haline dönüştürülmesi, toplumsal ilişkilerin etnik kimliği değil; vatan, toprak, ulusal kahramanlar, altın çağlar, kökenler ve diğer mitler hakkında bir meşrulaştırma sağlama işlevi gördüğü sembol-mit komplekslerini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, Smith, literatürü farklı ulusların ideolojik hareketinden ziyade, örgütsel kültürler üzerinden değerlendirir (Smith, 1996: 25).

Milliyetçilik, çıkmış olduğu koşulların özgünlüğüne bağlı olarak değişmekteydi. Örneğin; Amerika'da milliyetçilik, Avrupa milliyetçiliğinden farklıdır. Göçlerden kaynaklanan çeşitli etnik ve kültürel ırkçı arka planı olan milliyetçilik biçimleri farklıdır. Alman, Fransız ve Polonya milliyetçilikleri de birbirinden farklıdır. Sürekli sömürgeye maruz kalmış Afrika'daki milliyetçilik de diğer toplumlardakinden farklılıklar taşır. Afrika'da ortaya çıkan birçok milliyetçilik doktrini, yönetici elitler tarafından Avrupa'daki doktrinin adapte edilmesiyle, yönetimlerine meşruluk kazandırmak için kullanılmıştır. Bu doktrinlerin kabile ve *primordial* topluluklara adapte edilmesiyle farklı bir milliyetçilik anlayışı ortaya çıkmıştır (Birch, 2012: 7).

Milliyetçilik konusundaki tarihsel ve metodolojik sorunlardan biri, milliyetçiliğin modernizmin nedeni mi sonucu mu olduğu sorunudur (Gellner,1992: 65). Bu sorun özünde iki

uçlu bir tartışmadır. Modernleşme süreci, bu olguların hem nedeni hem de sonucu olarak döngüsel bir lojik olarak hareket eder. Başka bir ifadeyle milliyetçilik ideolojisi modernleşmenin hem nedenidir hem de sonucudur. Anderson'un bu konudaki varsayımı (Anderson, 1993) milliyetçiliği Endüstri Çağı'nın bir sonucu olarak insanların geleneksel, toplumsal yapıdan teknolojik değişimlerle yaratılan yeni "hayali topluluklara" yöneldiklerini ileri sürüyordu. Milliyetçiliğin ortaya çıkışının, modern devlet olgusuyla sıkı bir şekilde ilişkili olduğu ve kültürün sekülerleşmesine bağlı olduğunu ileri sürmekteydi. Son analizde ifade etmek gerekirse- milliyetçilik, sanayileşmenin ve kapitalizmin işlevsel bir önkoşulu ve sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak siyasal bir biçim olarak olmasa da tarihsel olarak milliyetçilik, sanayileşme ve kapitalizmin kurumsallaşmasından önce de vardı. Sanayileşme bu süreçte ulusal kimlikleri ve milliyetçilik ideolojilerini ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır (Greenfeld, 1996: 18). Milliyetçilik konusundaki bütün farklı yaklaşımların nedeni Milliyetçilik ideolojisi kolektif bir bilinç olarak verili tarihi koşullarda farklı toplum ve farklı zamanlarda kendi özgünlüğünü taşımasından kaynaklanır. Bununla birlikte milliyetçilik farklı insanlar için farklı çağrışımlar yapabilir. Örneğin seküler liberaller için özgürlük ya da halkın egemenliğini çağrıştırabilir. Muhafazakârlar için yerel gelenekleri ve değerleri korumak anlamına gelebilir. Diğerleri için dil, kültür, ortak miras aracılığıyla tevarüs edilen toplumun ruhu olabilir. Marksistler için antiemperyalist hareket olarak nitelenebilir (Farina, 2021: 421). Aşağıda milliyetçiliğin bu farklı çağrışım biçimlerini değerlendireceğiz.

Milliyetçilik kuramının bu metodolojik sınırlılıkları tanımlandıktan sonra tarihsel sınırlılıkları analiz edildiğinde: İmparatorluk çağının siyasal düzeninden ulus devletler çağına geçiş süreci, Avrupa'da on yedinci yüz yıldan itibaren merkezi monarşi ve bürokratik merkezileşmeyle başlayan siyasal modernizm; önce İngiltere'de, sonra Fransa'da ve nihayetinde Avrupa kıtasının bütününe siyasal bir şantiye alanına dönüştürdü. Projenin taslağı ve sınırları aydınlanma düşüncesinin aklıyla çizilmişti. Bu ulus inşasının toplumsal fiziği, mühendisliği ve uygulaması Fransızlar tarafından Fransız devrimiyle hayata geçirildi. Her ne kadar bu projenin uygulayıcısı olarak "Fransız" tabiri kullanılsa da 1789'da Fransız denilen Frankoların oluşturduğu etnik grup, diğer farklı on üç etnik grup içinde; yirmi dört milyonluk Fransa'nın Avrupa'nın en kalabalık ülkesi olan Fransa'da nüfusun sadece yüzde on üçünü oluşturan, üç milyonluk dar bir etnik gruptu. 18. yüzyılda ihalesi başlayan bu büyük siyasal inşa projesinin tamamlanması, talih ve trajik boyutuyla bu gruba kaldı. Proje, Cumhuriyet'in *find de siecle* (yüz yılında) Fransız ulusu ve yurttaşının ortaya çıkmasıyla tamamlanmış oldu. Fakat yüzyıllık süre içinde bu projenin üç kere yıkılıp yeniden yapıldığı düşünülürse, tadilat ve

restorasyon dönemleri de göz önünde bulundurulduğunda; projenin tamamlanması ancak 1871, üçüncü Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir.

Bugün, Fransız Devrimi ve Cumhuriyeti'nin üzerinden iki yüz otuz beş yıl geçmiş bulunmaktadır. Devrim, siyasal yurttaşlık ve siyasal milliyetçilik bakımından artık kendi yurttaşını üretmiştir. Bu süreç, Wallarstein' e göre (1993) sadece proje değil, aynı zamanda kaddedir. Ulusal kimlik mitosunun simetrik yüzlerinden biri olarak ulusun inşası, ortak bir tahayyülün rüyasını ve reel olarak zorlayıcı kurumsal gerçekliğini bir arada bulundurur (Balibar & Wallerstein, 1993: 110). Bu bakımdan hiçbir kimlik tek başına bir bütünü yansıtamaz. Çünkü evren ve insan yaşayışı, birbiriyle ilgisiz birbirlerinden ayrı, birbirlerine bağımlı olmayan nesnelere, olayların rasgele bir yığını değildir. Aksine evren ve insan yaşayışı nesnelere olayların birbirlerine bağlandıkları, birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bağlantılı, birleşmiş bir bütündür (Ergun, 2000: 217).

Milliyetçilik kuramları konusunda, milliyetçiliğin bir felsefesinin ve filozofunun olmadığı yönündeki ortak görüş pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Milliyetçilik ideolojisinin liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizm gibi bir filozofu yoktur. Aydınlanmanın filozofları bile milliyetçi değillerdi, daha çok bireyciydiler; Fransız Devrimindeki gibi, bireye özgürlük alanı tanıyan bir cumhuriyette yanaydılar (Smith, 1996: 10).

Milliyetçiliğin kurucu bir felsefesi olmasa da sosyal bilimlerin pek çok disiplinini bir araya getirmiş olması; kurucu bir sosyolojisinin olduğu söylenebilir (Anderson, 1993: & Gellner 1992: & Hobsbawmn 1992: & Smith,1996: Nairn,1981:). Milliyetçilik konusunda yapılan bu çalışmalarla birlikte milliyetçilik konusuna artan ilgi, milliyetçiliğin teorik niteliğinin yeni olduğu anlamına gelmez. Temelde milliyetçilik modernleşme sürecinin kültürel ve psikolojik bir fonksiyonu olarak görülür. Ekonomi-politik açıdan ise ulus devletler kapitalist sistemin siyasal birimleri olarak tanımlanırlar.

Milliyetçilik konusundaki literatür ve akademik çalışmalar milliyetçilikle ilişkilendirilen çeşitli olguların bir kısmı, somut analizlerden çok yararlı olmayan parçalı ve bütünün hipotezini kurmaktan uzak nesnesinden kopuk tanım ve yaklaşımlardır. Özellikle bu tür parçalı yaklaşımlar büyük ölçüde post-modernizmin son dönemlerde moda olan parçalı ve perakendeci yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan Kedourie'nin savunduğu milliyetçiliğin (Kedouire,1971) karmaşıklığına dair somut tarihsel anlayışa karşı duyulan hoşgörüsüzlükte aynı parçalı perakende yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bugün gözlemlenen bir başka şaşırtıcı eğilim ise, bazı analitik siyasi filozofların, milliyetçiliği genel söylem

biçiminden, militan liberal bireyciliğin aşırılıklarına karşı rehabilite etmeye çalışmalarıdır (Kitromilides, 2005: 663).

1990’larda başlayan küreselleşmeyle çok uluslu uluslararası şirketlerin ya da ulus aşırı yapılanmaların, egemen ulus devletlerin yerini alabileceği öngörüsünün, pratikte mümkün olmadığını üç yıl önce küresel bir felaket haline gelen Covid-19 pandemisi döneminde ulusüstü kuruluşların örneğinde görüldü. AB’nin bu kriz karşısında kıtasal ölçekte çözüm ve adaptasyon konusunda nasıl yetersiz kaldığı gözlemlendi. Bu süreç içinde, yine ulusal politikalar ve ulus devletlerin halen çok işlevsel bir niteliğe sahip oldukları ortaya çıktı. Ulusun ve ulus devletlerin sonunun geldiğini düşünsel ve torik düzeyde acelecilik ile ilan eden yaklaşımları temelsiz olduğu anlaşılmış oldu.

Gellner milletlerin ulusu yaratmadığını; aksine milliyetçiliğin ulusu yaratan bir neden olduğunu ileri sürer. Milliyetçiliğin temel dayanaklarından “geçmişin ortak hatırası” olduğu konusunda Anderson’la aynı görüşü paylaşır (Gellner, 1992: 54). Geçmiş zaman duygusu ise toplumsal hafızanın oluşmasında hatırlamak kadar unutmaya dayalı iki yönlü bir kavrayış biçimidir. Toplumsal hafızanın unutmama biçimi, ulus devlet öncesi Orta Çağ’ın siyasal iktidarının parçalı ve perakende hale gelmiş ayrımlarını unutturup suni bir ayrım olarak niteleyip ulusun doğal bir bütünlük olarak tasarlandığı varsayımı üzerine temellenir.

Milliyetçilik literatüründe farklı bir paradigma geliştiren Anderson’un millet ve milliyetçiliği tanımlarken kullandığı “*imaginative community*” (hayali cemaat) kavramıdır. (Anderson, 1993: 5) Benedict Anderson antropolojik bir yöntemle; ulusu hem egemenlik hem de belli sınırlılıklar içinde, muhâyysel bir cemaat olarak tanımlar. Bu yaklaşım, esasında Durkheim’in ‘*collective representation*’ kavramının geniş bir temsil biçimi “*primordial*” cemaat yapılarından daha büyük, daha karmaşık toplum yapılarına işaret eder (Durkheim, 1971: 9).

Anderson’un *hayali cemaatler* olarak tanımladığı milliyetçilik kuramının teorik kaynağını doğrudan olmasa bile dolaylı olarak İbni Haldun’un asabiye kuramına kadar geri götürmek mümkündür. Anderson’un Ernest Renan’ın çalışmalarına zihinsel aşinalığı ve yakınlığı olan bir düşünürdür. Renan’ın, toplumsal tahayyül olarak ulusların inşasında bütün ulusların tarihinin zaten yanlış yazılmak zorunda olduğunu söylerken; efsaneler ve ritüellerin ortak ideolojik kimliği yaratmadaki rolünü ve işlevini erken analiz eden düşünce adamlarından biriydi (Renan, 2018: 256). İbn-i Haldun Mukaddime’de asabiye meselesini açıklarken “*Neseb (etnisite), vehmî (itibari hayâli) bir şeydir. Asabiye’nin (etnisitenin) herhangi bir hakikati da yoktur*” tespitini dört yüz yıl önce yapmıştı (Haldun, 1988: 432). İbni Haldun’un “asabiye” kavramı bugünkü etnik milliyetçilik kuramında ‘*etnisite*’ ye karşılık gelen bir kavramdır. Fakat

milliyetçilik kuramlarında İbn-i Haldun'dan tek kelimeyle söz edildiğine rastlanmaz. Bu durum Batı'nın egemen düşünce geleneği içinde oryantalist bakışın düşünsel mirası sahibine teslim etmeme sağrılığının bir başka tezahürüdür. Benedict Anderson'un kaynaklarında İbn-i Haldun referansı görünmese de bu kavramı Ernest Renan'dan etkilenerek geliştirdiği güçlü bir ihtimaldir. Ulusun inşasında toplumsal tahayyül kadar ulus devletlerin yasaları, kurumları ve okulları ideolojik rıza aygıtları olarak dini kurumlarla birlikte işler (Althusser, 2003:72). Bu kurumsal birliktelik örgütlü bir hegemonya olarak aidiyet ilişkilerini sürekli bir düzen içinde yeniden üretir. Mensubiyet düşüncesinin sürekliliği, mevcut düzenin bir ürünüdür. Bu sürekliliğin dışı vurumu ise milliyetçilik ideolojisi olarak kendini gösterir. Ancak, bu bilinç hali sadece ekonomik ilişkilere bağlı değildir; kültürel, tarihsel ve geçmiş düşüncelerin siyasal, dinsel, kültürel ve dilsel ilişkilerin birleşiminden oluşur (Hroc, 2011: 24).

Milliyetçilik ideolojisini incelemek için en verimli başlangıç noktası, insanların geniş toplumsal grup içindeki nesnel toplumsal ilişkilerini belirlemektir (Hroc, 2011: 23). Modern siyasal ideoloji olarak milliyetçilik, yirminci yüzyıl boyunca tarihçiler, siyaset bilimciler ve sosyologlar arasında bitmeyen bir tartışma konusunu oluşturmuştur. Milliyetçiliği temel unsur olarak gören ve milleti ise onun türev bir unsuru olarak tanımlayan iki farklı yaklaşım vardır. İlki, milliyetçiliği neden olarak kabul ederken, diğeri milliyetçiliği milletin sonucu olarak kabul eder. Özellikle Gellner yaklaşımı (Gellner,1992) milliyetçiliği milletin sonucu olarak kabul eden bir perspektife sahiptir. Milletlerin tanımı, kendi iç dinamiklerinin yanı sıra diğeri milletlere atfen de yapılmaktadır. Bu sadece milletlerin özgünlüğünden değil, aynı zamanda bir çağın düşüncesinin tüm ulusların ortak teorik ve düşünsel kaynaktan türediği varsayımına dayanır (Hroc, 2011: 8).

Milliyetçilik, kültürel olarak bir toplumun geçmişinde devam eden toplumsal zihniyet ve karakter biçimlerindeki süreklilik ve düzenliliklere dayanmaktadır. Ancak, bu temellendirmelerin çoğu, tevatür, menkıbe ve hikayelerden oluştuğu için bir kez toplumsal muhayyilede yer edindiğinde kitlelerin tahayyülünde gerçeğin yerine ikame edilmesi zor değildir. Bu bağlamda Ernest Renan'ın ulus inşasında "*Bütün ulusların tarihi zaten yanlış yazılmak zorundadır*" (Renan, 258). Renan'ın bu cümlesi milliyetçiliğin reel politik kadar toplumsal muhayyilede sembol ve mitosların hem kurucu hem de açıklayıcı gücünü vurgular.

3. Modernleşme ve Ulusların İnşası

Orta Çağ'da toplumsal gelişme biçimi, var olan düzenin tarihsel seyri içinde ilerleyen toplumsal evren tahayyülüne sahipti. Modern çağın dünya ve evren tahayyülü ise pozitivist ilerleme anlayışına dayanmaktadır. Diğeri bir ifadeyle, modern çağın egemen düşünce biçimi,

siyasal düzeni toplumsal gerçeğe uyarlamak yerine toplumsal yapıyı bir ideal tasarım ve kalıba uydurarak ilerleme anlayışına dayanır (Gasset, 1992: 74) Modern çağın ulus inşası süreci, özellikle Avrupa'da siyasi merkezileşmenin etkisiyle 17. yüzyıldan itibaren toprak bakımından işgal, birleşme veya veraset evliliği yoluyla yönetsel birliklerin yaratılmasını sağlamıştır. Bu, doğrudan ulusların oluşmasını ifade etmese de, ulus inşası için bir iskelet ve çerçeve sağlamıştır (Smith, 2002: 175).

Avrupa'da merkezi monarşilerin oluşma süreci bir anlamda modern devletin ilk temellerinin oluşuma aşamasıydı. Uzun süreli kurumsal birliğe sahip olan bazı devletler, vatandaşları arasında önemli etnik veya kültürel azınlıklara sahipti. Örneğin; Fransa, Devrim öncesinde ulusal toplum içinde tam anlamıyla asimile olmamış veya yakın zamanda tamamen asimile olmuş azınlıklara sahipti (Birch, 2012: 36). Ulusal bütünleşme sürecin ortak geçmiş duygusunun kurumsallaştırılarak yayılması önemli bir işlev olarak görülmüştür. Ortak geçmiş duygusu, farklı tarihler ve farklı kuramlara referansla gerçekleşen bir süreç olmuştur. Bu sürecin bir kısmı dini terminolojinin seküler bir içerikle ikame edilmesi yoluyla, bir kısmı ise yerel dil yerine devletin resmi diliyle ortak duygu ve düşünceler yaratılması araç kılı olarak gerçekleştirilmiştir (Balibar ve Wallerstein, 1993: 110).

Ulusal bütünleşme sürecinde kullanılan tarihi efsaneler, imparatorluk ya da krallık dönemlerine ait olmadıkları gibi ulus devletin doğasına da ait değildi. Bu efsane, mit ve ritüeller, ulusun muhayyel geçmişini anakronik bir biçimde meşrulaştırmıştır. Bu sürecin pekiştirilmesi, Wallerstein'in vurguladığı gibi bireylerin doğumundan ölümüne kadar gündelik pratikler ve aygıtlar ağı içinde yaratılan "homo nationalis"e paralel olarak "homo economicus", "homo politicus" ve "homo religious"un farklı araçların aynı amaçla kullanılması yoluyla mümkün hale gelmiştir (Balibar & Wallerstein, 1993: 118).

Ulusal bütünleşme, önce endüstri devrimiyle, daha sonra endüstri devriminin ekonomik, toplumsal ve siyasal biçimi olan modernleşmeyle ivme kazanmıştır. Bu bütünleşmenin diğer araçları, kısmen sosyal ve ekonomik gelişmelerin sonucunda; kısmen de hükümet politikalarının bilinçli projeleriyle olgunlaşmaya başlamıştır. Eugene Weber'in vurguladığı gibi (Weber, 1976) uluslaşma süreci sadece siyasal ideolojinin değil, aynı zamanda ulaşımın, tekniklerin ve sanayinin bu yapıları dönüştürdüğünü öne sürer. Fransa örneğinde olduğu gibi ulus başlangıçta pozitivist bir tasarı olsa da sanayileşme kentleşme eğitimle ulusal duygunun pozitivist bir tasarımın ötesine geçerek bir ulusun oluştuğunu savunur. (Weber, 1986: 215).

Sanayileşmenin ulus kültürünün oluşmasındaki etkisi kırsal alandaki kapitalistleşme süreci işçilerin köylerini terk etmeye teşvik ederek yeni endüstriyel alanlarda iş aramaya

yönelmesini sağlar. Bu süreç kırsal alanların sosyal topluluklarını erozyona uğrattırken, köylüden işçiye dönüşen bireyleri daha büyük ulusal topluma doğru mobilize eder. Akrabalık bağları zayıflar, yerel diller veya ağızlar egemen ulusal dile yerini bırakır. Böylece yerel kültürler ve gelenekler etkilerini kaybeder. Bu sürece, topluluk üyelerinin ulusal bütünleşmenin bir parçası haline gelmesini sağlayan kitle iletişim araçları eşlik eder (Birch, 2012, s. 36). Sanayileşme ve kentleşme süreçlerinde farklı etnik grupların benzeşme süreci illa politik ve pozitivist bir projenin asimilasyonu olmak zorunda değildir. Bu benzeşim süreci sanayileşme kentleşme süreci içinde kendiliğinden oluşan bir süreçtir. Üstelik asimilasyon, yüzyılın başında kitliler nezdin olumsuz bir kavram olarak değil, modernleşme ve sınıf yükselmesinin bir aracı olarak görülüyordu (Hobsbawm, 2010: 182).

Bir nesnenin kendisi ile o nesne hakkında yazılanların bilgisi epistemolojik olarak birebir örtüşmez. İnceleyen ve incelenen arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan bilgi, kendi bağlamında, güncel tarihsel koşullar içinde şekillenir. Nesnelerin ve kurumların ömürleri, onları anlamlandıran insanın ömrüne göre daha uzun bir kaderi paylaşabilirler, ancak değişimden kaçınmazlar. Bu nedenle geçmişin bilgisi, içinde bulunulan zamanın koşullarına bağlı olarak verilen bir hükümdür.

Gellner'e göre (Gellner,1992) modernleşme milliyetçilik çağının ürünüydü. Ancak mefhumun muhalifi de doğrudur. Gellner 'in bu cümlesinin yüklemine öznesiyle yer değiştirildiğinde bu hükmün tersi de doğrudur. Çünkü modernleşmede on beşinci yüzyılda başlayan rüşeym halindeki modern devletin 18 yüzyılda varmış olduğu olgunluk biçiminden başka bir şey değildi. Gellner, modernleşmeyi milliyetçilik çağı olarak nitelerken aslında 15. yüzyılda başlayan modernleşme sürecini ve bu sürecin dört yüzyıl sonra geleceği noktayı değerlendirerek bir hüküm vermektedir. Geçmişe dair yapılan bütün hükümler, “*ex post facto*” hükümlerdir. Bu ilkesel epistemolojik yaklaşımla, Anthony Smith'in (Smith, 1996) milliyetçilik konusunda öne sürdüğü analiz yöntemi daha sağlıklı görünmektedir. Çünkü her kuramın üretildiği tarihsel koşullar göz önünde bulundurulduğunda, farklı dönemlerdeki farklı kurumları; ulus, krallık, imparatorluk, hanedan gibi güç odakları ile analiz etmek gerekir. Milliyetçilik ideolojisinde, tarihsel olarak belirli bir çıkış noktası belirlenemese de bu çağda ortaya çıkan bir üründür. Ancak, ebedi bir olgu olarak kabul edilemez. Soğuk Savaş döneminde Doğu Blok'undaki milliyetçi hareketler, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra Avrupa Birliği ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar karşısında ulusal egemenliklerinin önemli bir kısmını teslim etmekten geri kalmadılar (Bell, 2018: 69).

Milliyetçi ideolojinin siyasal milliyetçilik türleri içinde, 19. yüzyılın pozitivist ilerlemeci anlayışının savunusunu yapan biçimleri yaygındı. Bu konudaki somut örneklerden biri, modernleşmeye öncülük eden Türkiye'deki asker ve sivil bürokrasinin, Mustafa Kemal'in liderliğinde, modernleşmenin temel ilkelerinden biri olarak milliyetçiliği parti programında benimsemesidir (Farina, 2021: 418).

Bu türden milliyetçiliği modernleşmenin ve kalkınmanın manivelası olarak kullanan uluslar Fransız Devrimi ve onun ideolojisine öykünerek bunu çağdaşlaşmanın hem amacı hem de aracı olarak benimsediler. Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu modelde Devrimciler, ulusu insanlar arası birliğin temel birimi olarak ideolojik tasarım olarak sundular. Devrimciler arasında halkı tanımlarken ulus ve millet terimleri aynı anlamda kullanılıyordu. Ulus'un inşası aydınlanmanın mekanistik kurucu aklıyla inşa edilecek soyut bir proje olarak sunuldu. Devrimin yaşandığı günlerde Verdun' da görevli Milletvekili Jean Baptiste Bo, 14 Mart 1794'te Kamu Selameti Komitesi'ne yazdığı raporda halkı tanımlarken "Ulus, her gün kurulmadıkça işlemeyen zemberekli saat gibidir" ifadesini kullanmıştır (Guerrin, 1986: 158).

18. yüzyıl Fransa'sında hukukçular ve siyasi düşünürler için ulusun en önemli niteliği onun birliğidir. 18'nci yüzyıl felsefesinin geliştirdiği ve Fransız Kurucu Meclisi'nin uygulamaya koyduğu ulus kavramı birlikçi olduğu kadar bütünlükçü bir temele dayanıyordu. "Halk aralarında farklılaşmalar olmayan bir bütündür" anlayışı hakimdi. Fransız geleneğinin bu anlayışını daha sonra onu taklit eden ikinci ve üçüncü kuşak devrim ve cumhuriyetler benimseyecektir. Nitekim Türkiye'de cumhuriyeti kuran iradenin milleti "imtiyazsız, sınıfsız bir yapı" olarak tanımlamış olması Fransız Devrimi'nin takipçisi olduğunu, yapılan devrimlerin özgün olmadığını ifadesiydi (Sarica, 1971: 94). Ulus denilince; 1791 Meclisinin kurucuları için, içinde hiç bölünme ve ayrılık söz konusu olmayan bir bütün akla gelmekteydi. Eski rejimde var olan sınıflar Soylular- Rahipler, Tiers Etat kaldırılmış, iktisadi farklılaşmaların meydana getirdiği sosyal sınıfların varlığı ise tanınmamıştır. Başka bir ifade ile burjuvazinin dışındaki sınıflar olgunlaşmadıkları, sınıf bilincine varamadıkları için, burjuva sınıfının çıkarları ve dünya görüşü milletin bütününe mal edilmişti (Sarica, 1971: 99).

Bu satırlardan da anlaşıldığı gibi Fransız Devrimi'yle birlikte ulus insan birliğinin temel birimi olarak ideolojik, düşünsel, soyut bir tasarım olarak sunuldu. Bu toplulukları ve toplumu tanımlayan kiliseyi ve monarşiyi devre dışı bırakarak bütün toplulukları ve sınıfları ulusa eşitleyen bir formüldü. Bu süreç bir anlamda egemenliğin kaynağını ve kullanımını kilisenin elinden almak için geliştirilen bir stratejiydi. Bu stratejiler sanki bir kere ebedi ve ezeli kavramlarmış gibi dinin ontolojik boşluğuna ikame edildi.

Bir ulusun oluşumu, var olmayan bir birlikteliği kurma çabası ya da çürümüş, bozulmuş bir birlikteliği devrimle yeniden inşa etme süreci olarak düşünülebilir. Bu süreç, geleceğe yönelik soyut bir tasarımın parçasıdır. Eğer bir milletin oluşturulması bir proje olarak kabul edilecekse, egemenlik somut bir topluluk veya millete dayandırılmalıydı. Jean-Jacques Rousseau'nun geliştirdiği devrimcilerin amentüsü haline gelen "genel irade," (Rousseau, 1988: 42) kimin tarafından dayandırılacaktı? (Cobban, 1944: 81). Aslında, oluşturulması beklenen millet veya halk, burjuva sınıfının kullandığı bir tür mistifikasyondur. Başka bir deyişle, egemenlik, erişkin ve yetkin hale gelene kadar, bu egemenliği onlar adına aydınlanmış zihinlerin temsilcileri olarak burjuva sınıfı geniş halk yığınlarına vesayet edecekti. Fransızların ulus inşa sürecinde sadece nüfusun yüzde 13'ünün Franko olduğu ve Fransızca konuştuğu 13 farklı etnik yapının tek bir kalıp içinde dönüştürülmesi bizzat devrimin ortadan kaldırdığı din ve onun kurumlarının yerine ikame ettiği kurumları yine itaat, ikna ve iman gibi dini yöntemin tersine döndürülmüş bir teolojisiyle gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bu birleşik fikirleri tüm Fransa'nın köylülerine benimsetme çabası, Protestan papaz Jean-Paul Rabaut de Saint-Étienne'in Aralık 1792'de Konvansiyon'a yaptığı bir konuşmada dile getirildi: "Onları yeni bir halk haline getirme yöntemlerini en iyi bilenler yine giyotine gönderdikleri papazlardı." Ancak bu kez, yöntem aynı olmasına rağmen amaç tamamen farklıydı (Weber, 1991: 287)

Devrimci Jakobenler, bu dönüşümü sadece dinden değil, aynı zamanda dilden değiştirmeye yönelik olarak, eski rejim döneminde Fransa'nın çeşitli dil çeşitliliğini göz ardı ettiği bir gerçekle yüzleşti. Devrimle birlikte, 1794 yılına gelindiğinde, Abbe Gregoire'nin etkisiyle, tüm nüfusun standart Fransızca'yı sadece kamusal alanda değil, aynı zamanda ev içinde de benimsemeleri gerektiğini anladılar (Cobban,1944: 169).

Türkiye'de, Mustafa Kemal'in Kur'an çevirisi ve Cumhuriyet döneminde hoca ve teologların benzer amaçlar için görevlendirilmesi, Fransız Devrimi döneminde dil üzerine yapılan tartışmalarda rahipler tarafından öncülük edildiği gibi, bir ulusun tam olarak var olmadığı veya sadece kısmen var olduğu bir yerde bilinçli bir politika izlemeye işaret ediyor. Bu bağlamda, milliyetçilik bilinçli bir politika olarak karşımıza çıkar. Bu politikalar, Fransız devrimcileri tarafından savunulan eğitim programlarını oluşturuyordu. Bu programlar, ortak değerleri, ortak sivil alışkanlıkları ve gerektiğinde ortak bir dil öğreten unsurları içermekteydi.

Milliyetçi ideoloji, kendi kuramı içinde paradokslar barındırır. Fransız Jakoben geleneğine dayanan zihinsel ve ideolojik kökler, ulusu ve egemenliğini diğer tüm otoritelere üstün kılan egemen yetki olarak kabul edilir. Ancak ulus muhayyel bir inşa olduğu için temel paradokslardan birisi, egemenliğin nasıl ideolojik bir siyasal tasarım olmayan bir şeyin üzerine

dayandırıldığıdır. Bu nedenle Fransız Devrimi'nin muhayyel egemenliği, aydınlanmanın yücelttiği aklın bir mistifikasyonu olarak da eleştirilebilir.

Bu dönüşümü sağlayan devrimin gücünden çok önemli dönüştürücü gücün devrimin siyasal ideolojisinden çok kentleşme eğitim modernleşme ulaşım ve sanayileşme ile gerçekleşmiştir (Cobban, 1944: 46).

Milliyetçiliği modernleşmenin bir sonucu olarak yorumlayan yaklaşımların temel öncülleri modernleşmeyi toplumsal eylemlerin doğasını dönüştüren eğilimler olarak nitelerler. Bu yaklaşımlar, sadece ekonomik temele dayanarak toplumsal değişimi açıklamaktan öteye geçerek, çeşitli boyutları ele alır. Bu bağlamda, Marxist düşünceye karşı bir duruş sergilerler. Max Weber'i, modernleşmenin çeşitli yönlerini açıklamış olmakla birlikte, sadece bir modernleşme teorisyeni olarak etiketlemek zor olacaktır.

Weber'a göre (Weber, 1978: 1325) ekonomik olgular, aktörlerin davranışlarına atfettikleri anlamlar tarafından şekillenir. Buna ek olarak bireycilik; metodolojik olarak, bileşik varlıkların somutlaştırılmasını ve bu nedenle sistemin ihtiyaçları açısından düşünmeyi engelleyen bir durumu ifade eder. Weber'ın düşüncesinde, "reel" ile "ideal" faktörler arasında veya klasik Marxizmdeki iktisadi alanın "altyapı" ve "üstyapı"ları arasında kesin bir ayırım yapılamaz.

Weber, modern toplumu, zaman ve mekânda konumlanmış tarihsel bir olgu olarak değerlendirir. Bu olgular, önceden belirlenmiş lineer bir yasallığa dayandırılmaz; bunun yerine, olası benzersiz tarihsel koşullara bağlı olarak ortaya çıkabilir. Bu olguların belirlenmesinde çok boyutlu ve çok yönlü nedensellik etkilidir. Weber'ın yaklaşımı, modernleşmeyi sadece ekonomik etmenlerle açıklamanın ötesine geçerek, toplumsal eylemlerin anlamlandırılmasının ve tarihsel koşulların dikkate alınmasının önemini vurgular. (Greenfeld, 1996: 5).

3.1. Ulusların İnşasında Aydınların Rolü

Milliyetçilik başlangıçtan itibaren belirtilen anlamda bir orta sınıf ideolojisiydi. Ancak burada işleyen mekanizmayı anlamak için iki temel özelliğini analiz etmek gerekir. Birinci özellik aydınlarla ilgiliydi. İkincisi ise, tarihsel süreç içinde ortaya çıkan kitlelerle ilgiliydi. Bu iki özellik orta sınıfın yükselmesine hem gerekçe hem de meşruiyet sağlayan bir zemin oluşturdu. Orta sınıfın tarih sahnesine çıkmadan önce kollektif düşünce biçimleri vardı. Fakat bunlar ideolojik bir işleve bürünmemişti. Smith milliyetçilikte aydınların rolüne vurgu yaparak, aydınların milliyetçiliğin yükselmesindeki belirleyici rollerini kurucu bir ideoloji olarak

tanımlar (Smith, 2002: 194). Smith ve Hobsbawm Milliyetçiliğin yayılmasındaki rolü değerlendirirken benzer argümanları farklı perspektiflerden temellendirirler. Ulusun inşasında, yazılı milli bir edebiyat ve anadilde yazılan yerleşik kültürel aydın ve elitin varlığı, orta sınıftan çıkan yazarlar ve sanatkarlar aracılığıyla millet olma düşüncesinde öncü bir rol oynamıştır. Hobsbawm (Hobsbawm, 1992) milliyetçilik düşüncesinin yayılmasında entelektüellerin etkili olduğu, yazılı eserlerin ve kültürel üretimin ulusal kimliğin oluşturulmasında önemli bir rol oynadığı fikrini paylaşırlar. Bu bağlamda, aydınların ve kültürel elitlerin, milli bilincin oluşturulmasında lider bir konumda olduğunu savunurlar. Eric Hobsbawm'ın çalışmalarında, birçok ülkede soyluların ve ulusal orta sınıfın, -hatta alt orta sınıfın- ortaya çıkışı, bu grupların sözcülerinin çoğunlukla profesyonel entelektüeller olduğu yönündedir. Ayrıca, kültürel olarak eğitilmiş orta sınıfın, eğitim kurumlarının yaygınlaşmasıyla, önceki imtiyazlı sınırlı alanın ötesine geçerek çok sayıda aydınının sürece katılımının sağlanmasının milliyetçiliğin yayılmasında etkili olduğunu belirtir (Hobsbawm, 2010: 55). Bu düşünceye paralel bir argümanı yine Nairn de paylaşır. Nairn'e göre endüstrileşmiş toplumlar dışında kalan toplumlar için geri kalmışlık sorununu çözmek için, milliyetçiliğin bir kalkınma ve modernleşme projesi haline dönüşmesinde aydınların öncü rolünü vurgular. (Nairn, 2021: 100).

Aydınların bu kültürel ve ideolojik öncülüğünün temel araçlarından biri olan matbaanın rolüne vurgu yapan Benedict Anderson ulusal bilincin oluşmasında; matbaayla birlikte etnik dillerin gelişmesi, bu dillerde kitapların yayılmasının büyük etkisi olduğunu; 16 yüzyıla gelindiğinde bütün Avrupa'da yirmi milyon kitap basıldığını, bunun her ulusun kendi dilinde bastırıldığı kitaplarla hem Latincenin hem de kilisenin bilgi tekeli kapitalist kitap yayıncılığı tarafından kırıldığını vurgular (Anderson, 1993: 54). Bu sorunu, reformasyon ile ulusçuluk arasındaki çarpıcı ilişkiden yararlanarak açıklar. Reformasyonun okur yazarlık ve kitaba bağlılık yönünde yaptığı baskı; tekelci rahipliğin ortadan kalkmasından ziyade, evrenselleşerek bireycili ve hareketli kentli nüfusu, ulusçu çağa yol açan unsurlar olarak değerlendirir. Gellner ise sanayileşmenin ve merkezileşmenin -bir de Weber'in ifade ettiği Protestanlığın- oynadığı etkilerin sonucuna vurgu yapar (Gellner 1992: 82) Gellner, ulusçuluğu ulusların ortaya çıkmasının sonucunda olmadığını; aksine ulusların oluşumunu şekillendiren etkenin ulusçuluk olduğu tezini savunmaktadır (Gellner, 1992: 85)

Benedict Anderson'un ifade ettiği imparatorluk döneminde, ABD de dahil olmak üzere; devletler savaştıkları insanlarla aynı dili ve aynı geçmişi paylaşan devletler olabiliyordu. Bu tarihe kadar dil, milliyetçilik duygusunu besleyen bir unsur değildi (Anderson, 1993: 61). Bu örneğe paralel olarak, Osmanlı Safevi savaşlarında da iki taraf da Türkçeyi konuşan

imparatorluklardı. Şah İsmail'in şiirlerinde kullandığı Türkçeye, Yavuz Sultan Selim'in şiirlerinde kullandığı Farsçaya bakılırsa; kimin "daha Türk" olduğu tartışılabilir. Fakat bunlar her bakımdan anakronik tartışmalardır; imparatorluk siyasal yapılarında dil, etnisite ya da modern döneme ait ulus terminolojisi üzerinden tarihi kurmak ya da okumak en yaygın hatalardan biridir.

Milliyetçiliğin modern biçimiyle ortaya çıkışı alt sınıfların siyasal bilinçlenmelerine bağlıydı, Milliyetçi hareketlerin bir kısmı demokrasiye karşı düşmanca tavır alsalar bile milliyetçi hareketlerin çoğu popülist niteliğe bürünerek aşağı sınıfları siyasal yaşama dahil etmeye çalıştılar. Aydın sınıflar toplumsal geniş yığınların enerjilerini harekete geçirip ya yeni devletlerin kurulmasında ya da milli kurtuluş hareketlerine dönüştü (Nairn, 2021: 41).

3.2. Ulus İnşasında Gelenek Hatıra ve Hafıza

Hafızanın mekânlaştırılması Ernest Renan'dan beri kolektif hafızanın ulusun inşası ve ulusal kimliğin temeli olarak belirleyici bir unsurdur. Ancak, daha az bilinen bir nokta şudur ki ulus inşasında paylaşılan hafızanın belirli yerlere ve kesin topraklara bağlanması gereklidir. Belirli bir türdeki paylaşılan hafızanın belirli bölgelere bağlanma süreci, bu hafızanın etnik hafızalara dönüşmesini sağlar ve bu da ulusal kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynar (Smith, 1996: 453). Örneğin, göçebe formasyona sahip topluluklarda mekâna bağlı hafıza zayıf olabilir ve siyasal otoriteye yönelik davranış biçimleri de zayıf olabilir. Özellikle imparatorluk siyasi yapılarında göçebe topluluklara yönelik iskân hem vergi hem de askerlik nedeniyle sürekli merkezkaç eğilimler içinde olduğundan toplumsal hafızanın tekrarıyla bir ortak kimlik ya da kamusal otoriteye inanma eğilimleri rıza aygıtlarından çok zor aygıtlarına dayanarak üretilir. Geçmişin hangi yönlerinin hatırlanıp hatırlanmayacağı ise; ulus devletin hegemonik aygıtlarının ortak hafızayı geliştirme kabiliyetine bağlıdır. Bu hafıza, Fransız ulusunun inşası örneğinde olduğu gibi Rosseaucu anlamda yurttaşlık kültürüyle de oluşturulabilir. Ya da Gellner'in ifade ettiği modernleşme ve sanayileşmenin değiştirici ve dönüştürücü gücünün sonucu olarak da ortaya çıkabilir (Gellner, 1992: 125).

Kuşkusuz, ortak hafıza milliyetçiliğin benimsenmesinde gerekli bir ortak payda olsa da tek başına yeterli bir gerekçe değildir. Bu hafızayı sürdüreceği reel kurumlara aktarımlara da ihtiyaç vardır. Milliyetçilik, muhayyel bir tasavvura dayanmakla kalmaz, aynı zamanda somut yaşanan geleneklere de dayanır. Gelenek ise hafıza demektir. Paylaşılan hafıza, bir toplumun yapı taşlarıdır. Uluslar, hafızalarını günümüz zorluklarına ışık tutarak düzenler ve sıralar. Bu hafıza, yerleşik bir hafıza olarak tanımlanabilir. Vatandaşlar, yerlerinde ne olduğunu hatırlarlar ve bu, hayali bir geleceğe dayanmayan, sadece paylaşılan bir geçmişe dayanan bir kimlik yaratır

(Weber, 1991: 73). Hafızanın mekâna bağlı olarak yeniden pekiştirilmesi, bir toplumun değerlerini belirlemenin bir göstergesidir. Geçmişin sürekli olarak teologlar ve tarihçiler tarafından canlandırılması, devletin seküler ayinleriyle bu bilinci pekiştirir. Biri dini geçmişi hatırlatırken diğeri dramatik temsil aracılığıyla şimdiyi geçmişe bağlar. Ayinler, yıllık döngüsel olarak takvimin ritüellerini tekrarlayarak bir tarih anısına dönüşür (Halbwachs, 2020: 87).

Modern zaman kavrayışı doğrusal ilerlemeci olmasına rağmen, hafızanın pekişmesi için kullanılan zaman kavrayışı, döngüsel olarak dini takvimin yöntemlerini kullanır. Geçmiş zaman tahayyülü ile geçmişin kahramanları, imgeleri, efsaneleri ve ritüelleri geçmiş romantikleştirilerek bir sığınak haline getirilir. Özellikle İslam toplumlarında bu değişime karşı sürekli bir başlangıç mitosu olarak kanun-i kadim'e dönmek şeklinde tezahür eder. Bu duygu durumu bazen toplumsal değişimin metamorfozuna karşı nostalji duygusu olarak da tezahür edebilir. Nostalji, realite karşısında rasyonel bir tutum değil, tam aksine tutkunun akıl haline gelmesidir. Bu duygu durumu, toplumsal tarihsel bakış açısından uzak geçmişteki üstün bir yaşam tarzının kalıcı bir imgesi olarak tanımlanabilir. Sosyal bir form olarak nostalji, modern yaşamın belirsizliklerine karşı geçmişin güzel günlerinin özlemine ifade eder. Dolayısıyla, en azından Avrupa ve Orta Doğu'da nostalji, "teşhis anlamında" kullanılan bir sendrom olarak kabul edilir, bu da "bin yıllık kültürün dayattığı ağır yüklerden kaynaklanır (Amstrong, 1982: 16). Geçmişin yüceltilmesi ile ilgili bu duygu durumu, kültür mirasıyla ilgili bazı fikirlerin ve ideallerin, zaman, yer ve sosyal bağlamından bağımsız olarak neredeyse döngüsel bir şekilde formüle edilerek tekrarlanmasını sağlar. Hatıra ve hafıza geçmişin romantize edilerek milliyetçilik duygusunu canlı tutulmasını ve sürdürülmesini sağlar. Bu motivasyonlar bazen milli kurtuluş hareketlerine, bazen de emperyalizme karşı toplumun mobilizasyonunu sağlamada başlıca motivasyonları oluşturur (Bonacchi, 2022: 36).

Ernest Renan'a göre (Renan, 2018) ulusun inşasında geçmişin ortak hafızasını hatırlamak kadar geçmişi unutmaya da bağlı olduğunu vurgular (Renan, 2018: 215). "Unutma" eyleminin kendisi bir ulusun yaratılmasında esas faktördür. Renan'a göre bir ulusun özü, tüm bireylerin birçok ortak yönleri olması ve aynı zamanda birçok şeyi unutmuş olmalarıdır. Hiçbir Fransız vatandaşı Burgonyalı, Alan, Taifal veya Vizigot olup olmadığını bilmez; her Fransız vatandaşı, Saint Bartholomex Günü katliamını, 13. yüzyıldaki katliamlarını unutmuş olmalıdır (Renan, 2018: 251). Çünkü siyasal egemenliğin parçalı ve parçalanmış hale geldiği ulus öncesi dönemdeki aristokratik savaşlar, Hobbs'a göre ulusun eşitlik durumunun inşasının geçmişte kaybedilen egemenliğin intikamını, "unutma" temelli bir zemin oluşturmuştur. Anderson ise; ulus, bir topluluk ya da cemaat olarak hayal edildiğinde, her toplumda fiilen geçerli olan

eşitsizlik ve sömürü ilişkilerinden kaynaklanan çatışmaları sınıf çatışmasından çıkarıp ulusun dışında bir düşmana bağlayarak, milyonlarca insanın birbirini öldürmek yerine, sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan ulusal bir kardeşlik duygusu oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu duygunun oluşumunda dinsel duygunun etkisinin göz ardı edilemeyeceğini vurgulayarak, insan varlığının tabiatının kutsal olarak her zaman işlenebilecek bir tabiat olduğunu belirtir (Anderson, 1993: 29). Bu düşünceden hareketle şu sonuca varılabilir: Çağdaş dünyada egemenliği sağlayan kitle ve manipülasyon araçları ve kurumları düşünüldüğünde, etnik ya da siyasi ideolojik birlikteliği olan bir topluluğun kimlik veya din değiştirmesi için elli yıl gibi kısa bir zaman dilimi bile yeterlidir. Anderson, Avrupa'daki Aydınlanma Çağı'nın, dinsel düşünce çağının gün batımıyla aynı zamana denk geldiğini ve bu dönemin akıl ve milliyetçilik çağının doğuşuna tekabül ettiğini vurgular (Anderson, 1993: 25). 18. yüzyıl Aydınlanması, dinin yerine milliyetçiliği getirerek egemenliğin kaynağını ve kullanımını meşrulaştıran bir zeminde, ulusun icat ve inşa edildiği bir dönemi ifade eder. Bu meşrulaştırma süreci, Carl Schmitt' in ifade ettiği gibi, tersine döndürülmüş bir teoloji ile dini kavramları seküler bir içerikle susturarak *silet teology* ile gerçekleştirilmiştir (Schmitt, 2017: 46).

4. Milliyetçiliğin Türleri

Milliyetçiliğin çeşitli biçim ve türlere ayrılmasının nedeni farklı ideolojilerle olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Milliyetçiliğin ulus inşasında toplum kurucu ve açıklayıcı referanslarını ve egemenliği ulusa dayandırma güdüsü adeta 19. yüzyılın kozmik kaderi gibiydi. Milliyetçilik konusundaki çeşitliliğin nedeni siyasi rejimlerle toplumsal yapılar arasındaki uyum sorunundan kaynaklanmaktaydı.

Milliyetçiliğin türleri diğer ideolojilerle olan ilişkisi üzerinden çeşitli başlıklar altında tanımlanmaktadır. Milliyetçiliğin bu tanımları bazı tartışmalar ve sorular etrafında biçimlenir. Bunların başında Fransız Devrimiyle oluşan siyasi milliyetçilik türüdür. Bu milliyetçilik devlete sadakat, yurttaşlık, kolektif inanç, toprak ve medeniyet birliği gibi pek çok eğilimin birleşimidir. İkinci bir tür olarak liberal milliyetçilik modernleşme ve liberal demokrasilerin yükselişi ile milliyetçilik arasındaki ilişki liberal milliyetçilik türü olarak tanımlanır. Etnik milliyetçiliğin milliyetçi ideolojinin temel kurucu çekirdeği olarak kabul eden yaklaşımlar etnik milliyetçilik olarak tanımlanır. Dini muhafazakarlıkla milliyetçilik arasındaki ilişkiyi oluşturan ortak motivasyonlar muhafazakâr milliyetçiliği biçimlendirir. Bir başka milliyetçilik türü ise Sosyalist milliyetçilik farklı toplumların sömürge ve kurtuluş savaşlarında temel motivasyonunu oluşturan sınıf temelli bir hareketin taktiksel zorunluluğu olarak ezilmiş ulusal grupların hareketlerine nasıl bir tavır takınması gerektiğiyle ilgili bir milliyetçilik anlayışıdır.

Milliyetçilik türleri bu ayrımlar altında sınıflandırılmış olsa bile her tür milliyetçiliğin birbiriyle ortak öğeleri olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu ayrımları daha netleştirmek için milliyetçilik türlerini daha ayrıntılı olarak aşağıda incelenecektir.

4.1. Siyasal Milliyetçilik

Siyasal milliyetçilik teorik temelleri Fransız Devrimi'yle oluşmuş devlete sadakat, yurttaşlık, kolektif inanç, toprak ve medeniyet birliği gibi pek çok eğilimin birleşimi olarak ortaya çıkan milliyetçilik tanımlarında ortalama tanımları yansıtan milliyetçilik biçimidir. Fransız Devrimi'nin yüzyıl içinde şekillendirdiği "*civic nationalism*" Türkçeye "yurtseverlik" olarak çevrilebilir. Ancak, yurtseverlik kavramı, pek çok devrimci, paramiliter grup ve örgütlerin gözde kavramı olarak, ulusu bölmeye yönelik örgütlerin temel jargonu haline geldiği için, bu kavramı "yurttaşlığa bağlı milliyetçilik" olarak çevirmek daha uygun gibi görünmektedir. Yurttaşlığa bağlı milliyetçilik, özünde ortak bir siyasi topluluğa yönelik bağlılığa dayanır. Bu topluluk, genişletilmiş bir aile veya kabile olmaktan daha fazlasıdır; farklı etnik kökenlere sahip bireyleri de içerebilir. Ortak değerlere bağlılık, merkezi öneme sahiptir. Bu bağlılıklar, kamusal otoriteye olan bağlılıktır; sorumluluklarla birlikte işler. Vatandaşların hakları, görevleri kadar önemlidir. Siyasi topluluk, bireylerin görevlerini yerine getirip haklarını ortak bir şekilde kullanmalarından doğar. Siyasal milliyetçiliğin özü, siyasi toplumun sınırlarının belirlendiği somut bir olgudur. Bir ideal veya etnisitedeki gibi sadece muhayyel bir arzu değil, belirli bir yer ve zamanda var olan organik bir topluluğu ifade eder. Siyasal milliyetçilik, yaygın ve yanlış anlaşıldığı gibi sadece toplumun bir fraksiyonu tarafından siyasi ve ekonomik çıkarlarını ilerletmek için yapılmış bir şey değildir. Bu yapıda politik rejimler kültürü oluşturmaz, ancak onu yansıtır. Kültürle rejim arasındaki ilişki sentetiktir. Kültür, rejimin idealleriyle birlikte bireyin toplum içindeki rolünü tanımlar. Tanımlanan şekilde herhangi bir etnik kökenden gelen bir kişi ulusa katılabilir. Vatandaşın kimliği hayali değil, çok gerçektir, çünkü belirli pozitif haklarla tanımlanır ve görevlerin yerine getirilmesiyle şekillenir. Bu, hayali değil, kazanılmış bir kimliktir (Farina, 2021: 415).

Siyasal olarak milliyetçiliğin inşa ettiği modern ulusun oluşumu özetle şu şekilde bir seyir izlemiştir: Fransa'da, orta sınıfı temsil eden burjuvazinin içinde bulunduğu ve öncülük yaptığı Tiers Etat (üçüncü sınıf) yeni bir sınıf olarak, aristokrasinin ve eski rejimin toplumsal etkilerini tasfiye ederek, kendisini bütün ulusun temsilcisi ilan etmişti. Başka bir ifadeyle, vatandaşları eşit bireyler kabul ederek, kendi sınıflarını bütün yurttaşlarla özdeş addetti. Ulus olarak tanımlamaya çalıştığı yeni yurttaşlık kavramını, milli bilinç haline getirdi. Bu modeli çeşitli somut tarihsel tecrübelerle değerlendirdiğimizde, ancak bazı Avrupa ulusları için geçerli

olduğunu görürüz. Avrupa'nın genelinde, ülkelerinde burjuva toplumunun gelişimi ulusu var etme hareketiyle tam bir koşutluk içinde ilerlememiştir. Bu tip ülkelerde, söz konusu siyasal sistem içinde yaşayan halkla etnik olarak özdeş olmayan burjuvazi, eski egemen sınıfın yerine geçti. Dolayısıyla bu bölgelerde gelişen milli hareketler sadece eski rejim ve eski egemen sınıfı değil, söz konusu bölgede yerleşik milletin mensuplarından etnik olarak farklı yeni bir egemen sınıfı da karşısına almıştı (Hroc, 2011: 29).

Ulusun üyeleri arasındaki nesnel ilişkiler, siyasal milliyetçiliği zamanla bölünmez bir birlik oluşturarak birbirlerinden tecrit edilemez bir bütünlüğe dönüştürür. Milli bilinç, yani bir millete aidiyete dair farkındalık ve bu aidiyete ilişkin toplumsal bir kabul olmadan, modern bir millet de olmaz (Hroc, 2011, s. 34). Yurttaşlık modern ulus devletteki önemli bir tema, meşru ve etkili vatandaşlık demektir. Vatandaşlık terimi, üyelerin belirli ayrıcalıklar ve hizmetlere sahip olma hakkı karşılığında politik bağlılığı takas ettiği kişilere uygulanır. Özgürlük ve eşitlik prensiplerine dayanan, kişilerin haklarının toplum üyelerinin lehine genişletilir. Bu ifade; düşünce, inanç özgürlükleri ve mülkiyet hakkı gibi temel özgürlükleri içerir (Braungart, 1981: 49).

Günümüzde geleneksel ulus-devlet yapılarının küresel olaylar ve eğilimler tarafından derinlemesine sarsılması, yurttaşlığı önemli hale getirmektedir. Yurttaşlığı ulus-devletlerin yükselişi ve istikrarıyla bağdaştıran çalışmalarda, yurttaşlık modernliğin bir sonucu olarak görülmekte ve bu fiili durum statüden sözleşmeye geçiş olarak değerlendirilmektedir (Icduygu, Colak ve Soyarik, 1999: 188).

Milliyetçilik konusunda, temel sorulardan biri de ulusun diğer topluluk veya toplum yapılarından daha önemli olduğunu ispatlayan temel gerekçelerin neler olduğudur. Bir ülke veya krallığın, bir ulustan daha yapay bir şey olması mümkün olabilir mi? İnsanların yaşamlarında, uluslarından daha önemli bir şey olabilir mi? Bütün soruların yanıtları esasında bir yönüyle muhayyel olduğu kadar bir yönüyle de reel olarak geleneklerin ve zihinlerin yaratılmasına bağlıdır. İnsanların aile veya kabilelerinden daha büyük bir şeye tabi olmaları alışkanlıkların kurumsal hale gelmesine, diğer taraftan daha küçük gruplara tabiiyet ilişkilerini unutmalarına bağlıdır. Vataneşverlik insanlığa özgü, doğal bir sevgidir ve sadakate benzer. Milliyetçilik ise farklıdır, çünkü objesi ulustur, normal deneyimin bir parçası olmayan yapay bir şeydir. Bu yapaylık, zaman içinde alışkanlıklara, tutum ve tavırlara dönüşerek ikinci bir tabiat yaratır (Farina, 2021: 414). Bireyin ulus gibi toplum yapılarına sadakati ve bağlılığının sınırları bugün çağdaş anayasalarla hak ve özgürlük temelinde birey lehine genişlemesine rağmen yine de bazı gerilim ve sorunları içerebilmektedir.

Demokrasi ve bireycilik arasındaki gerilim, Alexis de Tocqueville gibi politika teorisyenleri tarafından fark edilmiş ve demokrasinin bireyciliği teşvik ettiği gözlemlenmiştir. Ancak, aşırı bireycilik odaklanması, toplumsal parçalanma ve izolasyona yol açabilir. Her türlü kamusal erdemin bastırılmış olduğu dar bir bireycilik içine çekilmesiyle kendi çıkarlarından başka bir şeyle uğraşmamaya fazlasıyla yatkın hale gelir (Tocqueville, 2004: 40). Demokratik prensiplerle uyumlu bir şekilde tanımlanan vatandaşlık milliyetçiliği, aşırı bireyciliği dengeleyen bir topluluk ve ortak kimlik duygusu sağlayabilir.

Anderson milliyetçiliği tanımlarken (Anderson,1992) bir ulusun başka yer ve zamanda olan parçalarının birleşmesinden bahseder (Anderson, Ancak bu, ulusal kimliğin hayali niteliğini kanıtlamaz; aksine, kazanılmış karakterine işaret eder. Ulus, statik ve değişmeyen bir olgu değildir. İnsanlar tarafından yaratılsa da insanla sınırlı değildir. Siyasal milliyetçilik geniş bir kültür zemininde varlık alanı bulur. Nesillerle paylaşılan ideali ve mekânı miras alır. Siyasal milliyetçilikle ilgili yapılan eleştirilerden biri demokrasiyle olan ilişkisidir. Yurttaşlığa bağlı siyasal milliyetçiliğin demokrasiyle olan ilişkisi, Cumhuriyetlerin siyasal kriz dönemlerinde doğal sorunlar üretebilir. Siyasal milliyetçiliğe bağlı yurttaşlık modeli son tahlilde itidali bularak tekrar ana eksinine oturur. Siyasal milliyetçiliğin esas olduğu yurttaşlık modellerinde, demokrasinin kriz dönemlerine “*coup de etat* (cunta) dönemleri ya da devletin ve bürokrasinin cunta Bonapartizm dönemleri -tarihsel bir başka örnek olarak- gösterilebilir. Yurttaşlık sınırlarının temel hak ve özgürlüklerin devlet lehine sınırlandığı dönemler yaşanmıştır. Regis Debray, Cumhuriyetler hastalanınca varacağı yer kışladır. (Debray, 1997: 18) derken, cumhuriyetlerdeki proteryan iktidar eğilimlerini vurgular. Yurttaşlığa bağlı milliyetçiliğin pratikte bu tür sorunlarla karşılaşması, demokratik bir toplumun demokratik karakterini erozyona uğratması ve otoriterlerin eline geçen sivil hakların toplum nezdinde kaybolmasına neden olabilir. Ancak siyasal milliyetçilik teorisinde bu problemleri meşru görececek bir durum söz konusu değildir; yurttaşların haklarını garanti eden hukukun üstünlüğü ilkesi vardır.

Milliyetçilik ideolojisinin belirli bir etnik, dini veya kültürel farklılık temelinde belirli grupları veya bireyleri marjinalleştirmeye başlaması durumunda endişeler ortaya çıkabilir. Eğer siyasal milliyetçilik, milliyetçiliği çok dar bir şekilde tanımlar ve belirli vatandaşları tam katılımdan dışlar hale gelirse, bu demokratik prensipleri, kapsayıcılığı, eşitliği ve bireysel hakları zayıflatabilir. Yurttaşlık haklarına yönelik bu demokratik tehdit, milliyetçiliğin ne kadar kapsayıcı veya dışlayıcı olduğuna bağlıdır.

Sağlıklı bir demokratik sistemde, yurttaş temelli milliyetçilik, kapsayıcı niteliğe sahip nüfusun çeşitliliğini tanıyan ve tüm vatandaşların haklarını güvence altına alan bir

milliyetçiliktir. Bütün bu kaideleri boşa çıkaran eğilimler her zaman mümkündür. Örneğin siyasal milliyetçilik dışlayıcı bir hale gelirse, demokratik prensipleri zayıflatarak otoriterliğin yükselmesine zemin hazırlayabilir. Özetle, vatandaşlık milliyetçiliği ile demokrasi arasındaki etkileşim, milliyetçilik ideolojisinin kapsayıcılığına bağlıdır. Kapsayıcı vatandaşlık milliyetçiliği, demokratik değerleri destekleyerek bireysel hakları korurken topluluk duygusu oluşturabilir. Ancak dışlayıcı vatandaşlık milliyetçiliği, demokrasiye zarar vererek kapsayıcılığı zayıflatabilir ve potansiyel olarak otoriterliğin yolunu açabilir (Farina, 2021: 416).

4.2. Liberal Milliyetçilik

Ulus ve modernleşme arasındaki ilişki liberal bakış açısının temel unsurlarıyla da tanımlanabilir. Bu tanım; modern birey, kitlesel politik özgürlük, demokratikleşme, uzmanlaşma, iş bölümü, siyasal yapının rasyonel bürokratik mekanizmaları gibi unsurlarla tamamlanır. Bireycilik, özgürlük ve modernleşmenin iktisadi süreçleri, Alman felsefi geleneğinde ve özellikle Kant, Schiller ve Hegel gibi klasik Alman filozofları tarafından desteklenen tezlere dayanmaktadır. Ancak, Marx, Max Weber ve Frankfurt Okulu gibi düşünürler, politik özgürlüğü modernleşmenin iktisadi ve mali süreçlerine bağlayarak açıklar (Balibar & Wallerstein, 1993: 41).

Will Kymlicka (1991) Neil MacCormick (1996) gibi düşünürlerin argümanları, milliyetçiliği soy veya din yerine ulus temelli modern siyasal düzenin bireyi ile ilişkilendiren bir perspektife dayanır. Bu görüşe göre, kültürel liberalizmin uygulanabilir hale gelmesini sağlayarak cemaatçi eleştirilere cevap verir. Ancak, bu entelektüel pozisyon, içine ulusal kültürün evrensel olarak görünür ve tartışılabilir olmayan bir politik otorite yerleştirdiği için liberalizmin anayasalcı yaklaşımıyla çelişir. Ayrıca, kültürel milliyetçi bakış açısının, karar ve düşüncelerinin belirli olmayan güçlere bağlı olarak belirlenme eğiliminde olduğunu savunur (Garson ve Rubin, 2015: 197). Liberal milliyetçi anlayışın bir başka hareket noktası ise toplumsal gelişme ve ilerlemenin bir parçası olarak görmesindedir. Ulus, bir kişinin doğduğu topluluğu temsil eder ve biyolojik doğum gerçeğine ek olarak kültürel topluluğun tarihsel evrimini ve bölgesel yapısını içerir. Ulus, belirleyici bir merkezi oluşturur ve homojen kültürüyle sadece büyük bir alanı değil, aynı zamanda sürekliliği sağlar (Grosby, 2005, s. 7). Bu bakımdan ulus, bireylerin bir araya gelerek ortak bir kimlik oluşturduğu ve birbirleriyle benzerlikleri üzerinden bir bağ kurduğu bir topluluğu temsil eder. Ulus, zorlayıcı ve sınırlayıcı bir vizyona sahip olmanın yanı sıra, gönüllü bir nitelik taşıyan bir amaçlar bütününün teşvik edilmesini de amaçlar. Ulusun varlığını birey kişisel tarihinde ve özgürlük hakkında benzerlik vurgusu yaparak ortaya koyar (Kennedy, 1994: 48).

Milliyetçilik teorilerine göre; milliyetçilik, siyasi devleti ulusla özdeşleştirmeyi amaçlar. İngiltere ve Almanya örneklerinde, İngiltere'nin liberalizmle, Almanya'nın ise daha çok milliyetçilikle ilişkilendirildiği bir eğilim gözlemlenir. Bu iki ülke arasındaki siyasi gelişim farklılıklarına dayanmaktadır. İngiltere'nin birleşik bir siyasi devlet olması, Almanya'nın ulusal birliğini sağlamaya çalışıyor olması bu durumun alt yapısını oluşturur. Tarihsel olarak; Kutsal Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün, Almanya'nın siyasi yerelliklere bölünmesine neden olması; İngiltere'de ise resmi siyasi birliğin, birlik yasaları ile önceden sağlanmış olması bu tipik örneklerin tarihsel gelişiminin değerlendirilmesi açısından önemlidir (Kaiser, 1999: 20). Ayrıca, Almanya'nın Westfalya Anlaşması öncesinde iki bin beş yüz devlete ev sahipliği yaptığı, bu anlaşma sonrasında ise bu sayının üç yüz kadar azaldığı bir coğrafya olduğunu belirtmek de gereklidir (Sander, 2006: 100).

4.3. Etnik Milliyetçilik

Etnik milliyetçilik, bir siyasi topluluğu oluşturan kişilerin homojen bir ırkın üyeleri olduğu veya olmaları gerektiği varsayımına dayanır. Bu anlayış, genetik faktörlerin ulusu tanımlamada merkezi bir rol oynadığına dayanır ve kişilerin "Alman" veya "Polonyalı" olarak kabul edilmesini, yer ve sadakat yerine genetik özelliklere dayandırır (Farina, 2021, s. 415). Ulus kavramının en yanlış ve yaygın kullanımı etnik grup veya etnisite ile karıştırılmasıdır. Bir ulus, bir etnik grup olmaktan daha fazladır. Çünkü bir ulusun sahip olduğu toprak bakımından hem de inanç bakımından etnik gruptan farklılık gösterir. Ulusların etnik kimlik üzerine dayanması zorunlu değildir (Barrington, 1997: 713).

Genetik faktör, romantik milliyetçilerin kültürel kimliklerini korumak için özerklik önlemleri talep etme kararlılığıdır. Etnik ve yerel bağlılıklar, toplumsal yaşamın kalıcı özellikleri oldukları inancına dayanır. İnsanlar genellikle kendi etnik gruplarına ve büyüdükleri topluluğa bağlılık hisseder. Bu bağlılıklar, birçok kişi için geniş ulusal toplum ve kurumlarına olan bağlılıklarıyla örtüşse de bazıları için etnik veya genetik benzerliğe sahip topluluklar hâlâ siyasi tutkuların başlıca nesnesidir (Birch, 2012: 71).

Milliyetçilik olgusuna etno-sembolist bir açıdan yaklaşan Smith'e göre Smith (1990) modern dünyanın bir 'uluslar dünyası' olduğunu söylemek hem bir gerçeği hem de bir isteği ifade etmek anlamına gelmektedir. Etnik milliyetçiliğin ebediyen sürekli var olduğu yönündeki inşa edilmiş muhayyile, bizzat antropoloji, sosyoloji ve arkeolojinin 19. yüzyıl modernizminin çocukları olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Etno-sembolik kuramı geliştiren Smith'e göre (Smith, 1996) modern dünyanın parsellere ayrılmış ulus yapıları modern dünyanın örgütlü geniş topluluklarının siyasal statüsüdür. Bu statü dünya üzerinde siyasetin ve devletlerin

meşruluklarının dışsal sınırlarıdır (Smith, 1996: 171-202). Modern ulus devletlerin sınırları tek bir etnik nüfusun sınırları ile kısıtlı kalmaz. Bütün ulus devletler etnisiteyi ve ulusları birlikte ele alırlar. Örneğin bir yanda Katalanya, İskoçya ve Flanderler gibi bütünüyle palazlanmış uluslar ve İspanya'daki Galyalılar ya da doğu Almanya'daki Sorblar gibi etnik topluluklar bu durumun örnekleridir (Smith, 1996: 171). Modern ulus-devletler, belirli güç merkezleri etrafında oluşturulmuş siyasi statülerdir. Bu siyasi statüler birliğini korumak ve amaçlarına ulaşmak için kendi uluslarını diğerlerinden üstün ve misyon sahibi görmelerini sağlamak için milliyetçilik ideolojisini bu amacı gerçekleştirmek için en önemli ikna edici ideolojik araç olarak kullanırlar (Baum, 2001: 89).

Elie Kedourie, milliyetçi romantizmin temel nedenini, insan doğasındaki korku ile hazzın, aşk ile nefretin, zulüm ile şefkatin birbirinden ayırt edilemediği taşkınlık hali üzerine kurar (Kedourie, 1971: 45). Kedoure'nin milliyetçilik konusunda vurguladığı bu duygu hali yaşamları kökten değiştirebilecek insanüstü bir varlığın beklentisinin siyasi ifadesidir. Kedourie'nin bu yaklaşımı, Hobbes'un (2007) güvensizlik duygusunun sonucu olarak doğacak Leviathan'ın siyasi kimliğe bürünmüş egemenliğini çağırır.

Birçok tarihçinin özellikle Hans Kohn'un batı/doğu milliyetçilikleri ikileminde ortaya koyduğu üzere; modern ulusun bu iki teritoryal ve etnik kavramlaştırması, ulus oluşumunun ilk dalgasındaki farklı deneyimleri yansıtır ve onlarda tecessüm eder. İlk örnekler batıda İngiltere, Fransa, İspanya, Hollanda ve daha sonra İsveç ve Rusya'da meydana gelmiştir (Kohn, 1965: 89). Burada 'etnik devletler', ekonominin birleştirilmesi, teritoryal merkezleşme, eşit yasal hakların sağlanması ve kamusal kitlesel eğitim sistemlerinin büyümesi ile yavaş yavaş 'ulus devletler'e dönüşür (Smith, 2015:181).

Etnik milliyetçiliğin oluşmasında bir başka faktörde göç olgusudur. Göç kategorisinin ırk kavramının ikame edici ve sınıf bilincini parçalayıcı etken olarak işleyişi, bize ırkçılığı besleyen diğer bir hususu gösterir. Meritokratik sistem, siyasi olarak en az istikrarlı sistemlerden biridir ve ırkçılık, cinsiyetçilik gibi olguları teşvik eder (Balibar & Wallerstein, 1993: 42). Irk ve ulus söylemleri bir inkâr biçimi altında olsa da hiçbir zaman birbirinden çok uzak değildir. Bu nedenle, ulusal topraklarda göçmenlerin varlığı Fransız karşıtı bir ırkçılığın nedeni olabilir. Balibar, milliyetçiliği ırkçılığın nedeni olmasa bile ortaya çıkmasında veya iklimin oluşmasında dolaylı etkisi olduğunu ileri sürer (Balibar & Wallerstein, 1993: 45). Etnik milliyetçilik ve daha üst kimlikler arasındaki karşıt eğilimler, kabile mezhep ve etnik sınırlar boyunca bu eğilimler ulusların içlerinde ve sınırlarında gerilimler modern dünyada halen sürgit devam etmektedir (Dekmejian, 1995: 21).

4.4. Muhafazakâr Milliyetçilik

Din ile milliyetçilik arasındaki ilişki üzerine düşündüğümüzde, çeşitli olasılıklar ortaya çıkar. Milliyetçiliğin teorisinin dinden bağımsız olarak var olduğu birinci varsayım, özellikle Fransız türü siyasal milliyetçilik bağlamında geçerlidir. Ulusun başlangıçta din ile ilişkisi, dinin etkisi dışında bizzat ona karşı onu ortadan kaldırarak varlık alanı bulur.

Bu konudaki temel yaklaşım milliyetçiliği bir tür sahte din ya da modern bir din olarak dinin yerine ikame edilen bir ideoloji olarak görmektedir. Dinin kurumlarını seküler bir tarzda taklit ederek, efsane ve mitoslarla, bayramlarla, kurumsal ayinlerle ulusu inşa etme çabası, Levi-Strauss'un ifadesiyle siyasal ideolojinin mitsel düşünceye benzediği şekilde açıklanabilir (Strauss, 2004: 67). Modern toplumlarda, bu sürecin dinin yerine geçtiği ileri sürülmektedir. Böylece ulusal kimliğin anlamı, sembolik bir mücadele nesnesi haline geldiğinde, ulusal üyelik ve bilinç, kolektif ritüeller, festivaller ve bayramlar aracılığıyla yeniden üretilir (Bonikowski, 2016: 461). Ulusal kimlik ve sembollerin yaratılması, dinin kavramlarından ödünç alınarak veya tersinden bir teoloji olarak kullanılarak gerçekleşir. Ulusal kimlik sembollerinin, bayrak, flama, marş gibi unsurların yaratılması ve benimsenmesi bu sürecin bir parçasıdır.

Milliyetçiliğin modern dünyanın, "sahte dini" olduğu iddiası Schmitt'in modern devletin meşruiyetini sağlamak için orta çağda dine ait olan meşruiyetin modern seküler dönemde tersine döndürülmüş bir teoloji aracılığıyla sağlandığı iddiasını pekiştiren bir argümandır (Schmitt 2005: 75). Bu seküler teoloji ya da sivil teoloji gibi kavramlar, devletin sivil görev kültürünün oluşturulmasında devleti kutsayan, ortak iyiliğe dindar bağlılığın önemini öğreten törenlerin seküler ayinlere dönüştürülmesiyle sağlanır. Bu nedenle, yalnızca Tanrı'nın tapınmayı hak ettiği, sadece toplumsal adetler olarak yürütülen sadece törensel eylemlerden daha fazlasını gerektiren gerçek bir bağlılık istediğini ifade etmiştir (Farina, 2021: 421).

Muhafazakâr milliyetçiliğin en temel özelliklerinden biri milliyetçiliği otarşik bir zihin dünyası içinde sürekli dış etkilere ve yeniliklere karşı bir reaksiyoner yönü içe doğru bir eğilim içinde olmasıdır. Batı'nın teknolojisini epistemolojisinden ayırmaya dayanan bu minimalist yaklaşım özünde romantiktir. Hesaba katmadıkları şey teknolojik hayatın toplumsal değerler üzerindeki etkileridir (Öğün, 1992: 99). Üçüncü Dünya Popülizminin, felsefi-ahlaki düzeylerine işaret eden, kırsal hayatın idealleştirilmesine dayanan ekonomik romantizm, sanayileşme ve modernleşmeyi amaçlayan düşünce ve hareketler karşısında son tahlilde ikincil kalmaktadır. Son olarak muhafazakâr milliyetçilik bazen küresel güçlere karşı bir direniş biçimi olarak ortaya çıkabilir. Ancak aynı zamanda bu güçlerin avantajlarından yararlanma aracı olarak kullanıldıkları takdirde artabilir. Bir taraftan eşitsiz küresel hegemonya tehdidine

karşı dinsel kimlik bağları oluşturarak kendini savunma çabası güçlenirken, diğer taraftan uzaktaki insanlarla birlikte hareket etmek ve insan hakları, milli egemenlik gibi evrensel değerlere vurgu yaparak iş birliği boyutu kazanabilir (Lewellen, 1992: 207).

4.5. Sosyalist Milliyetçilik

Marksist kuramcılar, milliyetçilik ve ulus konusundaki temel teorik dayanakları, mübadele ilişkileri ile ulusal pazarın gelişiminin modern ulusun oluşumunun en önemli ve belirleyici önkoşulu olduğu konusunda genel bir mutabakat içindedirler. İmmanuel Wallerstein, milliyetçilik ideolojisini hem milliyetçi hem de devrimci ilerlemenin ideolojik aracı olarak tanımlar. Wallerstein, milliyetçiliği anti-sistemik hareketler olarak nitelendirir ve hem sosyalist hem de milliyetçi hareketlerin ilerleme ideolojisine sadık taraftarlar olduğunu ileri sürer (Balibar & Wallerstein, 1993: 95). Milliyetçilik, modernleşme teorisi çerçevesinde, klasik Marksizm çerçevesine benzer şekilde, belirli aşamalardan geçen tarihsel ve doğrusal bir ilerleme olarak görülüyordu. Bütün toplumların belirli bir noktada birleşeceği bilinen bir aşama (modernite) ile doruğa ulaşıyordu. Bu ilerleme mekanizması, modernleşme teorisinde olduğu gibi Marksizm'de de ekonomikti: kapitalist (veya ticari) çıkarlar tarafından yönlendirilen endüstrileşme sürecinde ekonomi temel faktördü. İşte bu mekanizma, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda ulusun inşasında rol oynadı (Greenfeld, 1996: 5).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayileşmesini tamamlayamamış ve sömürge statüsünde olan ülkelerde milliyetçilik, ekonomik kalkınma ve bağımsızlık mücadelesinin temel ideolojik aracıydı. Milliyetçilik sömürge ülkelerinin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının sömürülmesine karşı Batılı sanayileşmiş ülkelere tepki olarak ortaya çıktı (Selçuk, 1965: 96)

Sosyalist düşünce taraftarlarının milliyetçilik konusundaki ilgisi, özellikle ezilmiş ulusal grupların hareketlerine nasıl bir tavır takınması gerektiğiyle ilgilidir. Enternasyonalizm çerçevesinde, iki temel pozisyon ortaya çıkar: Birincisi, mevcut devletler çerçevesinde sadece sınıf temelinde örgütlenmeyi savunur ve 'milliyetçilikleri' kınamaya yönelir. İkincisi, ulusal taleplerin anti-sistemik olduğunu ve işçi sınıfı hareketlerinin geniş ilerici talepler dizisinin bir parçası olarak desteklenmesi gerektiğini kabul eder. Bu, önemli bir taktik tartışma olmasına rağmen, her iki pozisyon da 'tüm tarih, sınıf mücadelesinin tarihidir' stratejik önerisini sorgulamaz (Balibar ve Wallerstein, 1993: 95).

Sosyalistler, başlangıçta milliyetçiliği göz ardı etmiş gibi görünse de, 19. yüzyılın sonunda evrensel oy hakkının yaygınlaşmasıyla birlikte bu konu gündeme geldi. Sosyalist hareketin parlamenter hareketlere karşı yeni bir tavır geliştirmesi gerekliliği, sosyalistler

arasında evrim-devrim, Menşevik-Bolşevik ve otoriterlik-revizyonizm tartışmalarını tetikledi. Bu tartışmalar, 1919'dan sonra II. ve III. Enternasyonaller arasındaki çatışmalarda devam etti. Sosyalistler için milliyetçilik meseleleri önemsiz gibi görünse de, Sosyal-Demokrat seçeneği devlet sınırlarını kabul etmekle örtüşüyordu. Diğer taraftan, Komünist hareketler ve ezilmiş ulusların hareketleri dünya genelinde paralel 'devrimci' çabaları savunurken, bu de facto olarak aralarında belirli bir sempatinin oluşmasına neden oldu. Lenin, bu de facto ittifakı teorileştirmeye çalıştı. Ancak, SBKP'nin diğer Komünist partilere hegemonyasını sarsan paradoksal bir sonuç ortaya çıktı (Balibar & Wallerstein 1993: 95).

Sosyalist düşüncenin modern biçimlerinde, dünya sistem analizi ve bağımlı okulların milliyetçiliği yorumlama biçimi ikili bir yapı gösterir: merkez ve periferi. Merkezde gelişmiş sanayileşmiş uluslar, çevrede ise onlara bağımlı olan ülkeler olarak nitelenir. Wallerstein gibi dünya sistem analizi taraftarları, Batı'nın kapitalizm tarafından yönlendirilen endüstrileşmesinin küresel ölçekte modern bir sosyal sistem yaratmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunur. Bu sistemde bazı toplumlar hegemonikken diğerleri bağımlıdır ve bağımlı toplumlar, hegemonik olanların endüstriyel ve kapitalist ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılır (Balibar & Wallerstein, 1993: 95). Sonuç olarak milliyetçilik konusunda sosyalist yaklaşımın gelişmiş bir kuramı yoktur. Ulusal kurtuluş hareketlerini sınıf temeli üzerine analiz edip sınıflar arası çatışma veya denge olarak kurulan ittifakların güçler koalisyonu yapısını açıklamaya politik farklılıklar üzerine temellendirirler (Berberoğlu, 1999: 80).

5. Sonuç

İnsan örgütlenmesinin farklı zaman ve mekanlarda çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı bir gerçektir. Antropoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi, bu birlikleri aidiyet veya mensubiyet bağlarına göre kategorize etse de modern çağda primordial aidiyet ilişkileriyle modern devletlerin siyasal yurttaşlık kavramlarının iç içe geçmiş olduğu topluluklar ve yapılar hala varlığını sürdürmektedir. Tönnies'in Cemaat ve Cemiyet kavramları, uzun bir süre sonra yeniden önem kazanmaya başlamış gibi görünmektedir. Mikro milliyetçiliklerin, örgütlü yapıların yokluğu merkez kavramının olmadığı esnek ve gevşek örgütlenmenin egemen olduğu bir döneme vurgu yaparak bu dönemi "Yeni Orta Çağ" olarak nitelendirmektedirler (Minc, 1995:27)

Ancak, günümüzde gelişmiş toplumlarda bu yapılar, hafızanın derinliklerine gömülmüş masalsı unsurlar gibi algılanmaktadır Ortadoğu, Afrika ve Uzak Doğu'da, "*retribalization*"(yeniden aşiretleşme) olarak nitelendirilen çeşitli mikro milliyetçiliklerin

gözlemlendiği çalışmalar bulunmaktadır. Kabile ve mezhep savaşlarına dair haberlerin hala gelmekte olduğu bir dönemde yaşamaktayız.

Dünya artık muhayyel veya reel süreçlerle oluşturulmuş siyasal statü birimleri olan ulus devletlerini modern büyük siyasal kabileler olarak nitelendirmek zor olsa da Covid-19 pandemisi, ulus devletlerin hala en güçlü yapılar olduğunu bir kez daha gösterdi. Özellikle Avrupa'da, finans kapitalin ulusal pazarları oluşturarak ulusal bütünlüğü sağladığı dönemden, ulus devlet sınırlarının finans ve küresel kapitalizmin ideolojisi için yapay hale geldiği bir sürecin başlangıcına geçilmiştir.

Makalede, milliyetçilik, ulus, ulusçuluk ve ulus devlet gibi kavramlarının çok katmanlı ve perspektifli olduğu, tarihsel ve yöntemsel olarak sınıflandırılmasının zor olduğu vurgulanmıştır. Milliyetçilik kuramlarının farklı yaklaşımlar içinde yapılan tanımlar ve karşılaştırmalarla toplumsal yapının iç içe geçmiş ilişkileri, tabiiyet ilişkileri ve kültürel-siyasal-tarihsel koşulları analiz edilmiştir. Milliyetçiliğin bir felsefi kuramı ve filozofu olmasa bile, sosyolojik ve siyasal analizlerinin her dönemde yeniden yapılabilir olduğu vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, modernleşme çağının ideolojisi olan milliyetçilik düşüncesi ve onun kurumsal dış siyasal çerçevesini oluşturan ulus devlet statülerinin, Avrupa'nın son beş yüzyılında tanımlanmış sınırlar ve karşılıklı ilişkilerle ulusal devletlere dönüştüğü bir dönemin yansıması olduğu belirtilmiştir. Ancak, bu yapıların ebediyen sürecek bir form olmadığı, tarihsel bir olgu olarak belirli bir dönemde biçimlenmiş yapılar olduğu vurgulanmıştır. Özellikle sınırların belirlendiği 19. yüzyıl, dünya genelinde ulusal devletlerin oluşumunun en yoğun olduğu dönemdir.

Ancak, ulusal devletlerin oluşumu başlangıçta içsel bir süreçken, sonradan büyük ölçüde dışsal bir süreç haline gelmiş ve asker ve ordu devlet oluşumunda belirleyici bir unsur olmuştur (Tilly, 2006: 567). Bu süreç, dünya geneline yayılmış ve devletlerin ulusal bütünlüklerini sağlama amacını taşıyan bir döneme geçişin belirginleştiği bir evreyi işaret etmektedir.

Milliyetçilik temelde homojenleştiren veya sınıflandıran bir söylemi içerir. Belirli ortak özelliklere sahip olduğuna inanılan insanlar arasında bir birlik hissi oluştururken, aynı ortak bağlantısı olmadığı düşünülen insanlar arasında mesafe yaratabilir. Bu durum sadece teorik düzeyde değil, aynı zamanda tüm tasnif ve tanımlar için geçerlidir, çünkü her tanımlama bir dışlamayı içerir. Tanımlayanla tanımlanan arasında her zaman hegemonik bir ilişki bulunmaktadır. Ancak, modern siyasal milliyetçilik, vurgulandığı gibi, dışlamaktan ziyade

farklılıkları kapsayan bir niteliğe sahiptir. Siyasal milliyetçilik, liberal ideolojinin bir parçası olarak milleti ve milliyetçiliği, mantıksal zorunluluktan ziyade ortak geçmiş, toprak ve en önemlisi siyasal erkin anayasayla yurttaşlık temelinde bağlı olduğu bir perspektifle açıklanır. Bu yurttaşlığın hukuksal ilişkisinde din, mezhep veya etnik ilişki gibi unsurlar yer almaz.

Bütün milliyetçilik kuramlarının ortak kabul ettiği bir diğer konu ise hiçbir toplumun ve topluluğun saf ve homojen bir etnisiteye dayanmadığıdır, bu varsayımın dayandırılmış olsa bile muhayyel bir durum olduğudur. Dolayısıyla, bütün etnik yapıların ulus devletlerle sonuçlanması gibi tarihsel veya mantıksal bir zorunluluğun bulunmadığı belirtilir. Ulus devletlerin oluşumunun, Gellner' in de belirttiği gibi (Gellner,1992) bazı özgül koşullara bağlı olarak gerçekleştiği ve evrensel bir zorunluluktan doğmadığı vurgulanır. Milliyetçiliğin ve ulus devletlerin sonunu ilan eden görüşlerin aksine Milliyetçilik bugünkü dünyada kalıcı ve dinamik özelliğini halen korumaktadır. Milliyetçilik, muhtemelen gelecekte de dayanışma ve çatışma kaynağı olarak hizmet etmeye devam edecektir (Kıss, 1996: 301).

Makalede ele alınan bir diğer tema ise ulus devlet yapılarıdır. Milliyetçiliğin siyasal statüsü ve siyasal birimi olarak ulus devlet, genellikle kabile veya şehir-devletinden büyük, imparatorluktan ise küçük bir yapılardır. Ancak, bu yapıları ortaya çıkaran tarihsel toplumsal süreçler kendi özgünlüklerine de sahiptir. Ulus devletin, kabile, şehir-devleti, imparatorluk sonrası bir evreye tekabül eder.

Bu metinde vurgulanan bir başka konu, ulus devletlerin modernleşmenin damgasını taşıdığı ve zaman içinde toplumsal ve kültürel örgütlenmenin soykütüksel model ile yurttaşlığa dayalı model arasındaki gerilimlerin giderildiği bir noktada bulunduğudır. Ancak, bu gerilimlerin varlığı, ulusların inşa süreçlerinde ortaya çıkan bir durum olarak ele alınır. Filistin sorunu gibi günümüzdeki bazı sorunların, ulus devletlerin plan ve projelerinden bağımsız olarak açıklanamayacağı ifade edilir.

Metinde yöntem olarak, ulus devletlerinin modern siyasi birimler olduğunu belirli bir merkez etrafında, ulus adı altında yeni bütünleşmeleri ve birliktelikleri gerçekleştirmek için siyasal ve kültürel bağlarla birlikte ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak tanımlandığı ifade edilir. Bu olgunun ne tek başına ekonomizmle ne de tek başına kültüralizmle açıklanamayacağı ve toplumsal örgütlenmelerin maddi ve kültürel sembolik yaşamın bütünsel olarak belirleyici olduğu bir döngüsel lojik içinde birbirini karşılıklı belirlediği vurgulandı.

Sonuç olarak, bu çalışmada benimsenen bir perspektifle, milliyetçilik kuramlarının çeşitli yaklaşımları incelenmiş ve farklı ideolojik, politik, dini, kültürel ve ekonomik ilişkileri

birleştiren bir düşünce olarak zaman, mekân ve topluma göre değişik biçimler aldığı ifade edilmiştir. Bu çalışmanın özgün bulgularından biri olarak Benedict Anderson'un "hayali cemaatler" kavramının aslında İbni Haldun'a ait olduğu gerçeğidir. Bu çalışmada varılan bir başka bulgu ise modern dünyada ulusların oluşumunda teritoryal, kültürel birlik kadar ekonomik modernleşmenin toplumsal değişim ve dönüşümde aidiyet ilişkilerini dönüştürmede başat bir rol oynadığı sonucudur. Varılan bir başka sonuç ise uluslaşma konusunda tek başına etnik kimliğin bütün süreci açıklayamayacağıdır. Uluslaşma sürecinde geleneksel toplumsal tabiiyet ve aidiyet ilişkilerinin modernleşme süreciyle çözülerek ve kimlik karmaşıklığının çok boyutlu ilişkilerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkmasıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflicts of Interest: There is no potential conflict of interest in this study.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2003). İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları, 2b. (Çev. A. Tümertekin). İstanbul İthaki Yayınları.
- Amstrong, J. (1982). *Nations before nationalism*, University of North Caroline Press.
- Anderson, B. (1993). *Hayali cemaatler: milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*, 1. B (Çev. İ. Savaşır). İstanbul Metis Yayınları.
- Balibar, E, Wallerstein I. (1993). *İrk ulus sınıf; belirsiz kimlikler*, 2. B. Çev. N. Ökten. İstanbul Metis Yayınları.
- Barrington, L. W. (1997). "Nation" and "nationalism": The misuse of key concepts in political science. *PS: Political Science & Politics*. 30(4). pp. 712-716.
- Baum, G. (2001). *Nationalism, religion, and ethics*. McGill-Queen's Press-MQUP.
- Bell, D. A. (2016). Revolutionary France and the origins of nationalism: An old problem revisited. The roots of nationalism: *National Identity Formation in Early Modern Europe*. pp.1600-1815.
- Berberoglu, B. (1999). Nationalism, class conflict and social transformation in the twentieth century. *International Review of Modern Sociology*, pp. 77-88.
- Birch, H. A. (1989). *Nationalism & national integration*, Boston Univ Hyman.
- Bonacchi, C. (2022). *Heritage and nationalism: understanding populism through big data*. UCL Press.
- Bonikowski, B. (2016). Nationalism in settled times. *Annual Review of Sociology*, 42, 427-449.
- Borneman, J. (1988). Race, ethnicity, species, breed: Totemism and horse-breed classification in America. *Comparative Studies in Society and History*, 30(1), 25-51.
- Braungart, R. G., & Braungart, M. M. (1981). Nation-state development, multinational corporate growth, and citizenship: a theoretical comparison. *Humboldt Journal of Social Relations*, 48-79.
- Brewer, M. B., & Pierce, K. P. (2005). Social identity complexity and outgroup tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(3), 428-437.
- Carr, E. H. (1990). *Milliyetçilik ve sonrası*, (Çev. O. Akın). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cobban, A. (1944). The nation state. *History*, 29(109), 44-57.
- Debray, R. (1997). Cumhuriyetçi misiniz, demokrat mı?. (Çev. A. Arslan) *Türkiye Günlüğü*, (47), 16-27.
- Dekmejian, R. H. (1995). *Islam in revolution: fundamentalism in the Arab world*. Syracuse University Press.
- Durkheim, E. (1971). *The Elementary Forms of the Religious Life* London .
- Enriquez, E., & Küçük, N. T. (2004). *Sürüden devlete: toplumsal bağ üzerine psikanalitik deneme. 1.B.* (Çev:N.T Ceviron) İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Ergun, D. (2000). *Kimlikler kaskacında ulusal kişilik: bütün olarak kişilik ve görelilik olarak kimlik*. Ankara, İmge Kitabevi.
- Farina, J. (2021). Nationalism, globalism, and religion. *Revista Portuguesa de Filosofia*, 77(1). 411-426.
- Goalwin, G. J. (2018). "Religion and nation are one": social identity complexity and the roots of religious intolerance in Turkish nationalism. *Social Science History*, 42(2). 161-182.
- Gasset, H.O (1992). *Tarihsel bunalım ve son insan*, 1.B. (Çev. N.G. Işık). İstanbul Metis Yayınları.
- Gerson, G. & Rubin, A. (2015). Cultural nationalism and liberal values: An elusive synthesis. *International Political Science Review*. 36(2). pp 197-213.
- Gellner, E. (Nationalism. *Theory and Society*.10(6). pp.753-776
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk*, 1.B. (Çev. B. E. Behar). İstanbul İnsan Yayınları.
- Greenfeld, L. (1996). Nationalism and modernity. *Social Research*, 63(1). pp. 3-40
- Guerrin, D. (1986), *Fransız Devrimi 'nde sınıf savaşları* 2b. (Çev. Y. Alagon). İstanbul Yazın Yayıncılık.
- Grosby, S. E. (2005). *Nationalism: A very short introduction*. Oxford. Oxford University Press.

- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*, Cooser, L. E Trans, Chicago The University of Chicago Press.
- Haldun, İ. (1988). *Mukaddime I. cilt* (Haz. Süleyman Uludağ). Dergah Yayınları İstanbul.
- Hobsbawm, E. (1992). *Millîyetler ve milliyetçilik*, 1b. (Çev. O. Akinhay). İstanbul Ayrıntı Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *De Cive: Yurttaşlık felsefesinin temelleri*, (Çev. R. Zarakol). İstanbul Belge yayınları.
- Hobbes, T. (2007) *Leviathan*. (Çev. S. Lim). İstanbul. Yapı Kerdi Yayınları.
- Hroc, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış*. (Çev. A. Özdemir) İstanbul İletişim Yayınları,
- İçduygu, A. & Çolak, Y. & Soyarık, N. (1999). What is the matter with citizenship? A Turkish debate, *Middle Eastern Studies* 35(4). pp. 187-208.
- James, P. W. (2006). Globalism, nationalism, tribalism: Bringing theory back in. *Globalism, Nationalism, Tribalism*, 1-392.
- Kaiser, D.A. (2004). *Romanticism, aesthetics, and nationalism, captown*. Cambridge University Press.
- Kedouire, E. (1971) *Avrupada milliyetçilik*. (Çev. M. H. Timurtaş). Ankara Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kennedy, M. D. (1994). What is the nation after communism and modernity? *Polish Sociological Review*, 105, pp, 47-58. <http://www.jstor.org/stable/41274525>
- Kiss, E. (1996). Five Theses on Nationalism, *Nomos*, 38. pp. 288-332.
- Kohn, H. (1965). *Nationalism its meaning and history*, Newyork. Robert E. Krieger Publishing Company.
- Kymlicka, W. (1991). *Liberalism, community, and culture*. Oxford University Press.
- Lewellen, C. (2011). *Siyasal antropoloji*. (Çev. A. E. Koca). Ankara, Birleşik Yayınları.
- Strauss, L. (2004). *Hüzünlü dönenceler*. (Çev. Ö. Bozkurt). İstanbul Yapı Kredi Yayınları.
- MacCormick, N. (1996). Liberalism nationalism and the post-sovereign state. *Political Studies*, 44(3), 553-567.
- Minc, A. (1995). *Yeni Ortaçağ*. 2b. (Çev. M. A. Ağaoğulları). Ankara. İmge Yayınları.
- Nairn, T. (1981). *The Break-up of Britain, an independent voice, and an eloquent one*. London Verso Publishing Company).
- Öğün, S, S. (1992). *Türkiye'de cemaatçi milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. 1b. İstanbul Dergah Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2000). Theories of nationalism. *London McMilan Press. Personality and Social Psychology Bulletin*. 31(3). 428-447.
- Renan, E. (2018). *What is a nation and other political writings*, (Giglioli, M.F.N Trans). Newyork Columbia University Press.
- Sander, O. (2008). *Siyasi tarih ilkçağdan 1918'e*. Ankara İmge Yayınları.
- Sarıca, M. (1971). *Emredici vekaletten 1789 devriminin getirdiği temsil anlayışına geçiş*, İstanbul Üniversitesi. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi.
- Schmitt, C. (2017). *Partizan teorisi; siyasal kavramı üzerine bir arasöz*, 1b. (Çev. S. Bekiroğlu) Nika Yayınları. Ankara.
- Schmitt, C. (2005). *Political theology*, (Schwab, G Trans.) University of Chicago.
- Selçuk, İ. (1965). Milliyetçiliğin temelleri. *Yön Dergisi*. Sayı 96.
- Smith A. D. (1996). Culture, community and territory: The politics of ethnicity and nationalism, *International Affairs*. 72(3). pp. 445-458.
- Strauss, L. (2004). *Hüzünlü dönenceler*. (Çev. Ö. Bozkurt). İstanbul Yapı Kredi Yayınları.
- Tilly, Ç. (2001). *Zor sermaye ve Avrupa devletlerinin oluşumu* 2.b. (Çev. K. Emiroğlu). Ankara. İmge Yayınevi.
- Tocqueville, A. (2004). *Eski rejim ve devrim*. (Çev. T. Ilgaz). Ankara, İmge Yayınları Ankara.
- Verdery, K. (1993). "Nation" and "nationalism"? *Daedalus*, 122(3). pp. 37-46.
- Wallerstein, I (1983). Nationalism and the world transition to socialism: Is there a crisis? *Third World Quarterly*, 5(1). pp, 95-102.

- Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. The Modern Academic Press,
- Weber, E. (1986). *France, Fin de siècle*. Harvard University Press.
- Weber, E. (1978). *Peasant into French man: The modernization of rural Franche. (1870-1914)* Standford University of Stanford Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and society*, Trans, E. Foschof & G. Hans & M. Heddrson, & F. Kolegar.. Los Angeles University of California Press.
- Williams, B. F. (1989). A Class Act: Anthropology and the race to nation across ethnic terrain. *Annual Review of Anthropology* 18, pp, 401–444. <http://www.jstor.org/stable/2155898>
- Wolf, K. (1973). Defining nationalism, Asian and African-1. Elie Kedourie (editor): *Nationalism in Asia and Africa*.(New York: World Publishing Company, 1970. pp. viii, 573. 13.50.). *The Review of Politics*, 35(1), 106-110.